

Міністерство освіти і науки України
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
Географічний факультет
Кафедра географії та менеджменту туризму

**ТРАНСФОРМАЦІЯ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ:
СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ**

Кваліфікаційна робота

Рівень вищої освіти – перший (бакалаврський)

Виконала:

студентка IV курсу 410 групи
спеціальності 242 «Туризм»
ОП «Міжнародний туризм»
Цикаляк Ярина Михайлівна

Керівник:

к. г. н., доц.

Заячук Оксана Григорівна

До захисту допущено:

Протокол засідання кафедри № ____

від « ____ » _____ 202_ р.

Зав. кафедри _____ д. геогр. н., доцент Король О. Д.

Чернівці – 2025

АНОТАЦІЯ

Бакалаврська робота присвячена дослідженню трансформаційних процесів в туристичній галузі України, які зумовлені повномасштабною військовою агресією. Досліджено сучасний стан функціонування туристичного сектору в умовах проблем з безпекою, економічних та соціальних викликів, включаючи згубний вплив на туристичну інфраструктуру. Проаналізовано зміну споживчих переваг, наявні виклики та проблеми, з якими стикнулись суб'єкти туристичного ринку. Визначено основні напрями адаптації та переорієнтації туристичної діяльності, що проявляються у зростанні внутрішнього туризму, формування нових популярних сегментів галузі та модифікації традиційних туристичних продуктів. Окреслено перспективи відновлення та розвитку галузі у післявоєнний період.

Ключові слова: повномасштабна війна, туристична галузь, економічні втрати, туристична інфраструктура, дестинація, внутрішній туризм, воєнний туризм, маршрут, післявоєнне відновлення.

Abstract

The bachelor's thesis is devoted to the study of transformation processes in the tourism industry of Ukraine, which are caused by full-scale military aggression. The current state of the functioning of the tourism sector in conditions of unprecedented security, economic and social challenges, including the detrimental impact on the tourism infrastructure, is studied. The change in consumer preferences, existing challenges and problems faced by tourism market entities are analyzed. The main directions of adaptation and reorientation of tourism activities, which are manifested in the growth of domestic tourism, the formation of new popular segments of the industry and the modification of traditional tourism products, are identified. The prospects for the restoration and development of the industry in the post-war period are outlined.

Keywords: full-scale war, tourism industry, economic losses, tourism infrastructure, destination, domestic tourism, war tourism, route, post-war recovery.

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ Я.М.Цикаляк

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ I. ВПЛИВ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ НА ТУРИЗМ ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ У СТРУКТУРІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ.....	6
1.1. Вплив збройних конфліктів та війн на туризм в різних країнах світу та Україні зокрема.....	6
1.2. Аналіз наукових досліджень з даної тематики	9
1.3 Туристична діяльність, як один з основних пріоритетів розвитку економіки України	12
РОЗДІЛ II. АНАЛІЗ ДОВОЄННОГО ТА СУЧАСНОГО СТАНУ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ.....	24
2.1 Порівняльний аналіз туристичних потоків у довоєнний період та після повномасштабного вторгнення.	24
2.2 Аналіз розвитку внутрішнього туризму	30
2.3 Аналіз зруйнованих та пошкоджених туристичних та історико- культурних об'єктів в Україні	41
2.4. Зміна пріоритетів щодо організації подорожей в Україні під час війни	44
РОЗДІЛ III. ПЕРСПЕКТИВИ ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ У ВОЄННИЙ ТА ПІСЛЯВОЄННИЙ ЧАС	51
3.1. Меморіалізація пам'яток та розвиток воєнного туризму в Україні.	51
3.2 Перспективи розвитку іноземного пізнавального туризму до України після війни.	71
3.3. Проблеми й перспективи внутрішнього туризму після перемоги України	75
ВИСНОВКИ.....	78
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	81
ДОДАТКИ.....	87

ВСТУП

Актуальність дослідження: Туризм, як одна з ключових галузей національної та світової економіки, є невід’ємною складовою зовнішньоекономічної діяльності держав, яка відіграє важливу роль у зміцненні міжнародних зв’язків та сприяє міжкультурному обміну з метою забезпечення рекреаційних потреб відвідувачів. Водночас, висока рентабельність галузі зумовлює її вагомий внесок у економічне зростання та позиціонування країни на міжнародній арені. Однак, слід зазначити, що туристична сфера характеризується високою чутливістю до комплексу ендогенних та екзогенних факторів. Серед останніх, особливої руйнівної сили набувають геополітичні чинники. Нестабільність політичної кон’юнктури, ескалація військових конфліктів та загроза терористичних актів чинять миттєвий негативний вплив на туристичні потоки та привабливість DESTINATION. Вказані чинники створюють атмосферу невизначеності та ризику, що призводять до скорочення попиту на туристичні послуги та фактичної стагнації сектору.

Україна зіткнулась з руйнівними наслідками геополітичної нестабільності ще у 2014 році та особливо після повномасштабної військової агресії, що розпочалась 24 лютого 2022 року. В умовах тривалого збройного конфлікту туристична галузь держави зазнає безпрецедентного негативного впливу, який ставить під сумнів саме існування туризму як економічного та соціального феномену. Вищезазначене обґрунтовує актуальність даного дослідження, спрямованого на аналіз поточного стану туристичної галузі України в умовах військових дій та визначення перспектив її подальшого розвитку після завершення конфлікту.

Об’єктом дослідження є туристична галузь України в період війни.

Предметом дослідження є аналіз туристичних показників, які характеризують вплив війни на туристичну галузь України та визначення їх перспективних ознак.

Метою є дослідити туристичні показники, виявити вплив війни на туризм, визначити перспективи відновлення та розвитку туристичної галузі України після завершення війни, проаналізувати нові тренди та виклики, а також запропонувати рекомендації для розвитку туризму у післявоєнний період.

Завдання дослідження:

- дослідити вплив війни на туристичну галузь України, оцінити масштаби збитків та структурні зміни.
- вивчити міжнародний досвід відновлення туризму в країнах, що пережили військові конфлікти.
- проаналізувати зміни у попиті та поведінці туристів (внутрішніх та іноземних) на сучасному етапі та у післявоєнний період.
- дізнатись про організацію подорожей Україною під час війни та які компанії надають таку можливість.
- оцінити потенціал різних видів туризму в Україні після війни (внутрішній туризм, етнотуризм, гастрономічний туризм, меморіальний туризм, екотуризм тощо).
- сформулювати стратегічні напрями та рекомендації щодо розвитку туризму в Україні після війни.

Для досягнення мети та виконання завдань під час виконання кваліфікаційної роботи були використані дві основні групи наукових методів дослідження: загальнонаукові (аналізу та синтезу, літературний, статистичний, узагальнення, прогнозування) та дисциплінарні (причинно-наслідковий, порівняння, моделювання).

Структура роботи: бакалаврська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури та додатків.

РОЗДІЛ І. ВПЛИВ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ НА ТУРИЗМ ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ У СТРУКТУРІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

1.1. Вплив збройних конфліктів та війн на туризм в різних країнах світу та Україні зокрема.

Світова індустрія туризму є одним із ключових секторів глобальної економіки, який забезпечує значну кількість робочих місць, сприяє економічному зростанню та полегшує культурний обмін між країнами. Однак, незважаючи на свою вагомість, галузь туризму є надзвичайно вразливою до різноманітних криз, серед яких особливе місце посідають збройні конфлікти та війни. Ці події мають руйнівний та безпрецедентний вплив на туристичну діяльність, спричиняють різке скорочення туристичних потоків, завдають непоправної шкоди туристичній інфраструктурі та змінюють загальне сприйняття DESTINATION на міжнародній арені.

Вплив збройних конфліктів на туристичну галузь є багатограним і виходить далеко за межі прямих фінансових втрат. Одним із найважливіших наслідків для туризму є формування у потенційних відвідувачів негативного сприйняття безпеки туристичних DESTINATION. Відчуття безпеки є ключовим фактором, який впливає на рішення людей щодо вибору місця для подорожі, і будь-які ознаки нестабільності або насильства можуть суттєво зменшити привабливість країни як туристичного напрямку. Крім того, збройні конфлікти часто супроводжуються руйнуванням транспортної інфраструктури, включаючи аеропорти, дороги та залізничні шляхи, а також готелів, курортів та інших об'єктів, необхідних для забезпечення туристичної діяльності. Ці нищення ускладнюють або взагалі унеможливають здійснення подорожей до постраждалих регіонів. Зростання цін на авіаквитки, паливо та інші транспортні витрати також відіграють свою роль у стримуванні туристичної активності. Додаткові витрати на подорож роблять її менш привабливою та доступною для багатьох людей, що призводить до скорочення попиту на туристичні послуги. Важливо зазначити, що

негативний вплив збройних конфліктів на туристичну сферу є довготривалим і може відчуватись ще протягом кількох років після завершення бойових дій. Це значно ускладнює процес відновлення галузі та повернення до показників туристичної активності та відвідуваності.

Історія знає чимало прикладів того, як збройні конфлікти завдавали нищівного удару по туристичній галузі різних країн. Аналіз досвіду цих держав може надати цінну інформація про розуміння потенційних наслідків поточного конфлікту для України та розробки ефективних стратегій відновлення.

Війна в **Хорватії** в 1990-х роках стала яскравим прикладом руйнівного впливу збройного конфлікту на туризм. За оцінками, туристичний сектор країни зазнав збитків у розмірі близько 5 млрд дол США [54]. Вже у 1997р., два роки після закінчення війни, надходження від туризму досягли довоєнного рівня і склали 2 млрд дол США [50]. Досвід Хорватії є показовим, оскільки демонструє, що навіть значні втрати в туристичному секторі внаслідок війни можуть бути компенсовані протягом відносно короткого періоду часу за умови стабілізації політичної ситуації, завдяки успішній піар-компанії туристичних атракцій та впровадження ефективних заходів з відновлення економіки, інфраструктури та туризму. Сьогодні ця країна, наймолодший член Європейського Союзу, зарекомендувала себе як один із найпопулярніших туристичних напрямів у Європі. У 2022 році країну відвідало майже 19 млн туристів, що приносить значний дохід, який становить близько 17% ВВП Хорватії [61].

Тривалий внутрішній конфлікт у **Шрі-Ланці**, що тривав з 1983 по 2009 рік, також суттєво стримував розвиток туризму у країні. Це призвело до значного скорочення кількості міжнародних відвідувачів. За оцінками дослідників, заворушення, які пов'язані з громадянською війною, спричинили зниження міжнародних туристичних прибуттів на 21% [57]. Незважаючи на тривалий період нестабільності, після припинення бойових дій у 2009 році туристичний сектор Шрі-Ланки продемонстрував вражаюче

швидке відновлення. Уряд країни запровадив Стратегію розвитку туризму (СРТ). На додаток до Стратегії розвитку, Шрі-Ланка розпочала масштабну маркетингову компанію під гаслом туристичного бренду: «Шрі-Ланка – диво Азії». У результаті цих впливів, туризм у країні досяг нового рівня – 1 798 380 прибуттів у 2015 році [57]. Це стало рекордним показником в історії держави. Як наслідок, досвід короткої історії повоєнного періоду демонструє, що туристичний сектор став головним рушієм економіки Шрі-Ланки з точки зору надходжень іноземної валюти, створення робочих місць та залучення прямих іноземних інвестицій. У 2015 році туризм створив 319 тис прямих та непрямих робочих місць та приніс 405 492 млн рупій (2 980,6 млн дол США) надходжень іноземної валюти в економіку країни [57].

Упродовж 90-х років XX століття **Боснія і Герцеговина** пережила жахливу хвилю насильства. Три з половиною роки кровопролитної війни позначились не лише масовими людськими жертвами, а й системним нищенням культурної та національної ідентичності. Дейтонська мирна угода підписана 14 грудня 1995 року, формально зупинила збройний конфлікт, але вона не змогла подолати глибоку ворожнечу між етнічними групами, що населяють країну [58]. Хорватські та сербські збройні формування, які проводили політику етнічних чисток, цілеспрямовано руйнували та завдавали значних пошкоджень релігійним і культурним об'єктам, зокрема близько 255 мечетям, численним бібліотекам та архівам. Особливим символом багатонаціональної єдності країни, що перебував під захистом блакитного щита Гаазької конвенції, був Старий міст у Мостарі, зведений у XVI столітті. Його варварське руйнування стало болючою втратою і кінцевою точкою війни. Після завершення конфлікту у 1996 р. Світовий банк, за оцінками економістів, інвестував у відбудову країни значну суму – близько 15 млрд дол США [59]. Однак, попри масштабні зовнішні впливання, цей приклад відновлення часто характеризується як один з найменш успішних у світі. Внутрішні стратегії виявились неефективними, позначеними високим рівнем корупції та відсутністю чіткої спрямованості на

досягнення стійкого миру та процвітання. Однією з ключових проблем стало ігнорування думки населення, зокрема трьох етнічних груп, які не могли примиритися з минулим і співіснувати з тими, хто був причетний до національного геноциду та руйнувань. Боснія та Герцеговина стала показовим прикладом неефективності неоліберального підходу до миробудівництва [58].

Тривалі конфлікти між **Ізраїлем** та Палестиною вже протягом багатьох десятиліть періодично призводять до значного скорочення туристичного потоку до Ізраїлю. Останній спалах насильства у 2023-2024 роках також спричинив різке зниження кількості туристів, масове скасування авіарейсів та тимчасове закриття багатьох готелів та туристичних об'єктів. Однак, незважаючи на часті періоди нестабільності, Ізраїль має значний досвід швидкого відновлення свого туристичного сектору після завершення чергового конфлікту [49]. Досвід Ізраїлю свідчить про те, що країни, які регулярно стикаються з конфліктами, можуть розробити ефективні механізми швидкого відновлення туристичної галузі завдяки високій адаптивності економіки та наявності налагоджених протоколів управління кризами та значному досвіду у сфері безпеки. Маючи визначні пам'ятки та привабливі атракції у різних видах туризму, Ізраїль, завдяки правильній туристичній стратегії та нормам безпеки, спромоглись навіть попри нестабільність у країні заробляти та вдосконалювати туристичну сферу. У результаті, щорічні прибутки у сфері туристичної діяльності приносять 5% від ВВП країни, що є вагомою часткою доходів. Також туризм покриває 6% зайнятості населення у країні [49]. Україна може уважно вивчити стратегії Ізраїлю щодо підтримки туристичного бізнесу під час криз та відновлення довіри туристів після завершення конфлікту.

1.2. Аналіз наукових досліджень з даної тематики

Гібридна війна в Україні триває вже з 2014 року, тому за цей час було опубліковано низку публікацій дослідження теми впливу війни на туризм у країні. Зокрема цю тему досліджували: Ю. В. Карпенко, М. М. Логвин, О. О.

Тараненко, Д. М. Логвин, О. І. Луценко [21]. Автори у своєму дослідженні зазначають, що післявоєнна Україна має всі шанси стати популярним напрямом для масового туризму. Після війни країна привабить багато іноземних туристів, які із задоволенням забажають побачити державу, яка вистояла у такому важкому протистоянні. Це буде сприяти швидкому відновленню країни. Також це буде залежати від того, наскільки швидко буде відбудовуватись інфраструктура України для забезпечення відповідних туристичних послуг, оскільки вона має стати відновленою та безпечною локацією у маркетинговій світовій кампанії.

Науковці Білоус С.В., Безручко Л.С., Лемега Н.М [2], у своїй статті дійшли висновку, що сфера послуг є дуже перспективною галуззю економіки, яка має всі можливості вивести з кризи країну після війни, але за умови, що іноземний інтерес буде конвертований у туристичний. Вони зазначають, що важливо розробляти стратегічні плани для відновлення країни і особливості сфери послуг, що стане підґрунтям для сталого розвитку країни у післявоєнний період. Це сприятиме підвищенню конкурентоспроможності нашої економіки, забезпечить комфортне життя для населення і буде головним поштовхом до євроінтеграції. Україні всіма силами варто орієнтуватись на здобуття членства у ЄС, що сприятиме позитивній зміні економіки та розвитку туризму.

Дослідженням перспективи розвитку сучасного туризму в умовах війни та повоєнний період займались С. Баженова, Ю. Пологовська, М. Бикова [1], які зазначають, що внаслідок війни в Україні відбуваються суттєві зміни, які потребують нових підходів для розвитку. Варто реалізовувати різноманітні напрями вдосконалення туризму, оскільки він впливає на низку чинників, які пов'язані з внутрішніми елементами країни, його освітнім, культурно-історичним середовищем і зовнішніми зв'язками, які виражаються у міжнародних, економічних, науково-технічних, культурно-освітніх інтеграційних відносинах.

Нині головне сформувати в Україні культуру подорожей серед

населення для прогресу внутрішнього туризму та підвищення освіченості громадян в історії, культурі та традицій своєї країни. Після закінчення війни на туристичному ринку України з'являться нові види туризму, які у партнерстві з державою, міжнародними установами варто буде популяризовувати для відновлення туристичного сектору України.

За дослідженням Роїк О. Р., Недзвецька О. В. [33] виділено головне завдання у сфері туризму – документування пошкоджень та шкоди туристичним об'єктам та локаціям, а надалі розробка стратегії відновлення туристичної сфери України. Вони вважають, що за умов євроінтеграції відкриваються нові можливості для українського туризму, які будуть зумовлені співпрацею з міжнародними організаціями такими як ЄС, ЮНЕСКО та ЮНВТО. Для України туризм має стати пріоритетним напрямком розвитку, зокрема цьому мають сприяти:

- збільшення кількості туристів;
- збільшення надання туристичних послуг;
- підвищення рівня ВВП;
- створення нових робочих місць у туризмі та інших галузях, які залучені до обслуговування туристів;
- розбудова, модернізація туристичної інфраструктури;
- збільшення обсягів туристичних надходжень;
- підвищення обізнаності про туристичні пам'ятки туристів, проведення маркетингових стратегій та кампаній для популяризації туристичних пам'яток;
- створення умов для надання туристичних послуг людям з інвалідністю та різними вадами тощо [33].

Отже, всі дослідники погоджуються із думкою про те, що український туризм стане чи не найпершим джерелом прибутку для нашої країни у післявоєнний час. Війна погубила вже сотні життів, зруйнування величезну кількість цивільної, культурної та туристичної інфраструктури. На даному етапі, саме українці мають починати розробляти плани відновлення туризму,

зруйнованих чи пошкоджених основних елементів його функціонування, підписувати відповідні договори та налаштовувати співпрацю з іншими країнами світу задля швидкого післявоєнного відновлення.

1.3 Туристична діяльність, як один з основних пріоритетів розвитку економіки України

Сучасний туризм - один із найбільш прогресуючих галузей у світовому господарстві. Належить до третинного сектору економіки – включає економічну діяльність, яка пов’язана з сферою надання послуг. Це поняття охоплює всі види діяльності, які стосуються послуг, транспорту, торгівлі, фінансової та банківської діяльності, страхування, освіти, медицини, інформаційної галузі, сфери розваг та туризму. У постіндустріальному суспільстві саме третинний сектор економіки стає ключовим у розвитку економічного потенціалу країн. Він є основним джерелом внутрішнього валового продукту (ВВП) та став невід’ємним елементом повсякденного життя майже третини населення світу.

Туризм є стимулюючим фактором розвитку інфраструктури - засобів розміщення (готелів, мотелів, садиб та туристичних комплексів), закладів харчування (ресторанів, кафе), суміжної інфраструктури для обслуговування туристів, зокрема і торгові точки для продажів сувенірів, особливих продуктів місцевості. Це джерело валютних надходжень, удосконалення транспортно-комунікаційної системи і є стимулом для подолання негативних аспектів в економіці країн. Також розвивається торгівля, харчова промисловість, сільське господарство, задіюється виробництво товарів. Туризм є як і сильним економічним стимулом, так і виступає захистом для просування і популяризації культури, історії, привабливих місць, лікувальних курортів - забезпечує та пропонує низку послуг, які можуть задовольнити потреби туриста та сприяє міжнародному обміну товарів (див. рис.1.1).

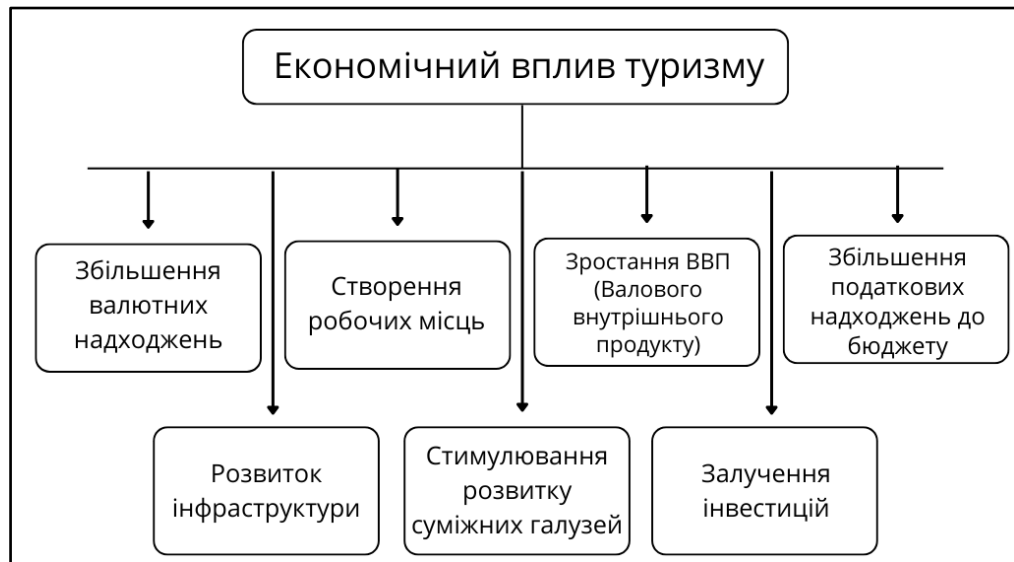

Рис 1.1 Економічний вплив туризму.

Джерело: узагальнено автором.

Найбільш важливими серед них є:

1. **Прямий економічний внесок** - насамперед, туризм є джерелом доходів. Туристичні витрати на проживання, харчування, розваги, транспорт та сувеніри поповнюють бюджети підприємств туристичної сфери. Це призводить до збільшення прибутків закладів розміщення, харчування, туристичних центрів, транспортних компаній, агенцій з екскурсійного обслуговування та просто виробників місцевої продукції.

Надзвичайно важливим аспектом є надходження іноземної валюти. Іноземні туристи, відвідуючи нову дестинацію, обмінюють валюту своєї країни на місцеву, що позитивно впливає на платіжний баланс та зміцнює державну валюту країни-реципієнта. Сьогодні туристична галузь України перебуває у напруженому стані. Держава стикнулась спочатку із пандемією COVID-19 та занепадом туризму через карантинні заходи, наразі вагомим негативним фактором є війна та окупація частини адміністративних територій.

Валова додана вартість, що безпосередньо створюється у туризмі, за даними НТОУ, у 2019 році досягла 12.62% ВВП, у 2020 році дещо знизилась і практично відновилась у 2021 році, коли показник досяг 11,82% [42; 43; 44].

Це свідчить, що навіть під час карантинних обмежень, коли в'їзний туризм став практично неможливим, цей сектор в Україні переорієнтувався на внутрішній і частина турпродукту, яка була спрямована на іноземного відвідувача була спожита внутрішнім відвідувачем. Це підтверджує елемент стійкості у цьому секторі. Такі статистичні дані описують критичну роль внутрішнього туризму як важливу туристичну одиницю, яка рятує та стабілізує економічну ситуацію.

Ці цифри сильно змінилися із початком повномасштабного вторгнення. Воно спричинило миттєвий руйнівний вплив на туристичну сферу та всі суміжні галузі. Велика частина туристичних компаній були вимушені припинити або значно скоротити свою діяльність, особливо протягом перших місяців конфлікту. За даними ЮНВТО у 2022 році, Україну відвідало лише 2,17 млн. відвідувачів, що є різким скороченням у порівнянні з довоєнними показниками в середньому 13 млн. відвідувачів до пандемії. Внутрішній туризм став вимушеним переміщенням та не ніс значної туристичної корисності та вигоди [60].

Надходження від туризму до державного бюджету зазнали тотального скорочення - більше ніж на 30% у 2022 році відносно 2021 року. - 8,27 % ВВП, та прямий внесок 2,8% [6]. Це свідчить про катастрофічне падіння внеску у туристичну діяльність у порівнянні з довоєнним періодом. На відміну від попередніх років, у 2023 році туристична сфера України адаптувалася до нових викликів часу і завдяки внутрішньому туризму починала повільно, але стабільно відновлюватись. Наразі офіційних даних щодо внеску туристичної діяльності у ВВП країни ще не розголошуються, але інші показники дають можливість зрозуміти ситуацію з розвитком туристичної сфери. Зокрема це інформація про податкові надходження від туристичної діяльності та туристичний збір.

Одним із показових індикаторів цих змін є **динаміка надходження туристичного збору**, що демонструє перерозподіл туристичних потоків усередині країни (див. табл.1.1) [14].

Таблиця 1.1. Туристичний збір, грн

2020 рік	2021 рік	2022 рік	2023 рік	2024 рік
130,6 млн	235,5 млн	178,9 млн	222,6 млн	273,1 млн

Джерело:[14]

За підрахунками Державного агентства розвитку туризму (ДАРТ) туристичний збір за 2024 рік зріс майже на 23% у порівнянні з попереднім 2023 роком [14]. Сума турзбору за 2022 році була меншою на 53% ніж у 2023 році. Помітними лідерами за сплатою турзбору за останній рік є місто Київ та 5 областей, серед яких: Львівська, Івано-Франківська, Черкаська, Закарпатська та Дніпропетровська. Сума турзбору складає від 23 млн. грн до 49 млн. грн. від кожного регіону (див. табл.1.2.) [14].

Таблиця 1.2 Турзбір по регіонах України

	2022 рік	2023 рік	2024 рік
м. Київ	31 млн 474 тис грн.	30 млн 378 тис грн.	49 млн 182 тис грн.
Львівська область	41 млн 430 тис грн.	46 млн 85 тис грн.	47 млн 108 тис грн.
Івано-Франківська область	17 млн 956 тис грн.	20 млн 408 тис грн.	33 млн 99 тис грн.
Черкаська область	12 млн 555 тис грн.	21 млн 574 тис грн.	23 млн 532 тис грн.
Закарпатська область	19 млн 471 тис грн.	22 млн 161 тис грн.	23 млн 93 тис грн.
Дніпропетровська область	9 млн 210 тис грн.	13 млн 219 тис грн.	15 млн 960 тис грн.

Джерело:[14]

Проаналізувавши дані таблиці 1.2, можна помітити зміни у надходженнях у порівнянні з 2022 роком, коли розпочалось повномасштабне вторгнення. Найбільш яскравою ситуацією збільшення туристичного збору в

останні роки спостерігається в Івано-Франківській області - порівняно із показниками 2022 року у 2024 році надходження туристичного збору зросли на 84% [14].

Якщо зіставляти загальну динаміку надходжень туристичного збору по регіонах України у довоєнний та сучасний час, спостерігаємо таку ситуацію (див. рис. 1.2).

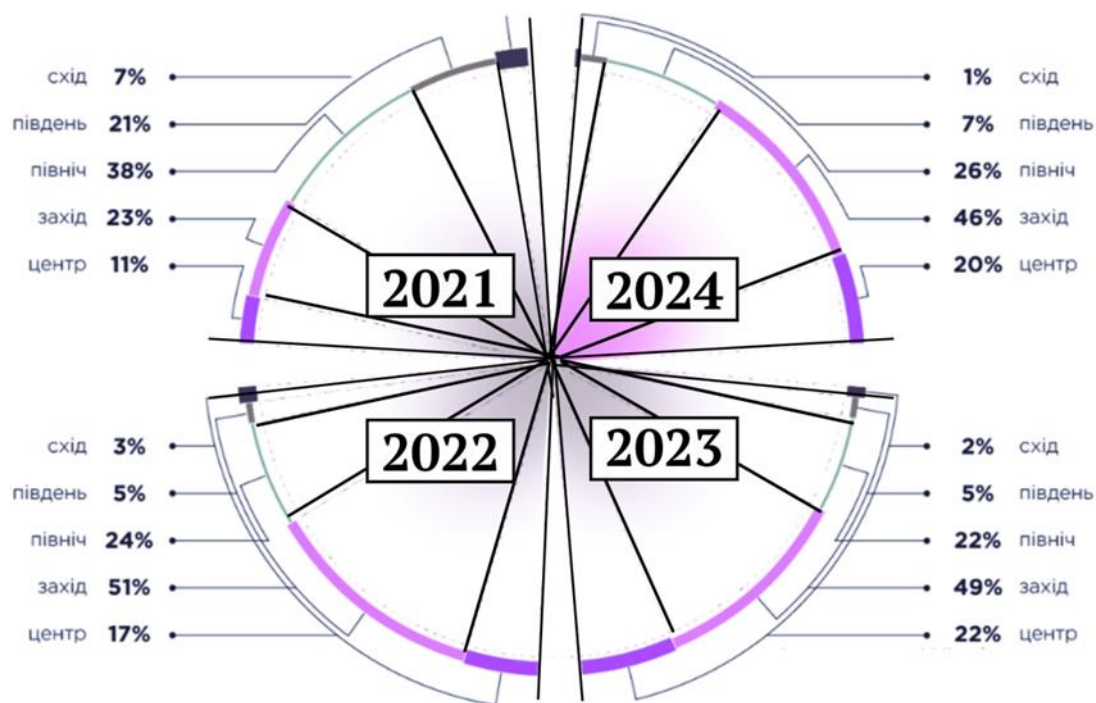

Рис. 1.2. Динаміка надходжень туристичного збору по регіонах 2021-2024 рр [14].

У період з 2021 по 2024 рік туристична галузь України зазнала суттєвих змін. Аналіз відповідних даних свідчить про перерозподіл регіональної структури туризму на користь безпечніших та інфраструктурно привабливих територій. Дослідження динаміки надходжень свідчить про зміщення туристичного інтересу в бік більш безпечних регіонів. Яскраво виражено зростання частки західного району на рисунку 1.1. Якщо у 2021 році він становив лише 23% від загального туристичного збору, то у 2022 році ця цифра зросла до 51% і залишається високою - 49% та 46% відповідно [14]. Це яскраво описує туристичну привабливість західної частини України

завдяки відносній безпеці та туристичним атракціям на її території. На фоні із зростанням туристичної привабливості західної частини України різко спостерігається скорочення частки внеску Східних та Південних територій. Внесок Східного регіону у розмірі 7%, скорочується у 2024 році до 1% через воєнні дії. Південна частина країни - з 21% в 2021 році падає до мінімальних 5% у 2022, у 2023 році з частковим відновленням до 7% [14]. Це безпосередньо відображає нищівний вплив воєнних дій та окупації, руйнування інфраструктури та загрози небезпеки.

Щодо Центральних та Північних регіонів країни, то спостерігається стабільна динаміка. Північний регіон, який був лідером у 2021 році за надходженнями у 38% від загальної суми зазнав спаду до 24% у 2022 році, однак у 2024 році спостерігається відновлення до 26%. Центральна частина демонструє незначне, але все ж зростання з 11% у 2021 році до 22 % у 2023 та 20% у 2024 році [14]. Туризм у цих регіонах адаптувався до змін та реалій і поступово розвивається.

Таким чином. аналіз структури туристичного збору за регіонами протягом 2021- 2024 року демонструє те, як геополітичні чинники негативно впливають на туристичні потоки всередині країни.

Наступний показник для аналізу - це **податкові надходження від туристичної діяльності**. Успішність розвитку індустрії визначається динамікою податкових надходжень від суб'єктів туристичної діяльності. Цей показник є сукупною кількістю платників податків, які функціонують як юридичні чи фізичні особи у сфері туризму. Результат відображається у кількості та вартісному обсязі реалізованих турпакетів та наданих послуг для туристів.

За результатами дослідження ДАРТ про “Податкові надходження від туристичної діяльності” показники вирости та вийшли на довоєнний рівень ще у 2023 році, а у 2024 році спостерігається значне зростання (див табл 1.3) [17].

Таблиця 1.3. Податкові надходження

2021 рік	2 232 млн грн
2022 рік	1 551 млн грн
2023 рік	2 049 млн грн
2024 рік	2 938 млн грн

Джерело:[17].

Зокрема від столиці до бюджету у 2024 році надійшло 982 млн грн, що майже у два рази більше за показник 2023 року - 499 млн грн. Цікавим фактом є те, що у довоєнний 2021 рік сума була на 27 % меншою - 773 млн [17]. Серед лідерів по надходженню податків є Івано-Франківська область, яка з 2021 року. У 2021 році сума податків становила 131 млн грн, із початком війни у 2022 році кількість надходжень не змінилась і становила 138 млн, а у 2024 році досягла рекордної позначки у 248 млн грн, що на 79% більше ніж за попередній 2023 рік. Закарпатська область також входить до списку лідерів, зокрема через ріст надходжень на 119% у порівнянні з 2021 роком, а минулоріч сума податків становила 130 млн грн проти 59 млн грн у 2021 році. Зокрема ріст надходжень у порівнянні з 2021 роком спостерігається у 20 областях України, у порівнянні з 2023 роком у 22 областях (див. рис 1.3, Додаток А) [16]

Також таку позитивну динаміку можна обґрунтувати і кількістю платників податків. Згідно з інформацією Державної агенції з розвитку туризму (ДАРТ) кількість платників податків, які працюють у туристичній сфері відповідно до КВЕДів у 2023 році порівняно з 2021 роком скоротились на 24,9%, з них 32% - це юридичні особи (з 5319 до 3580) та фізичних осіб - на 22,4% (із 16612 до 12885). Загалом у порівнянні з 2022 роком кількість платників податків зменшилась на 9,2% (див. додаток Б) [17].

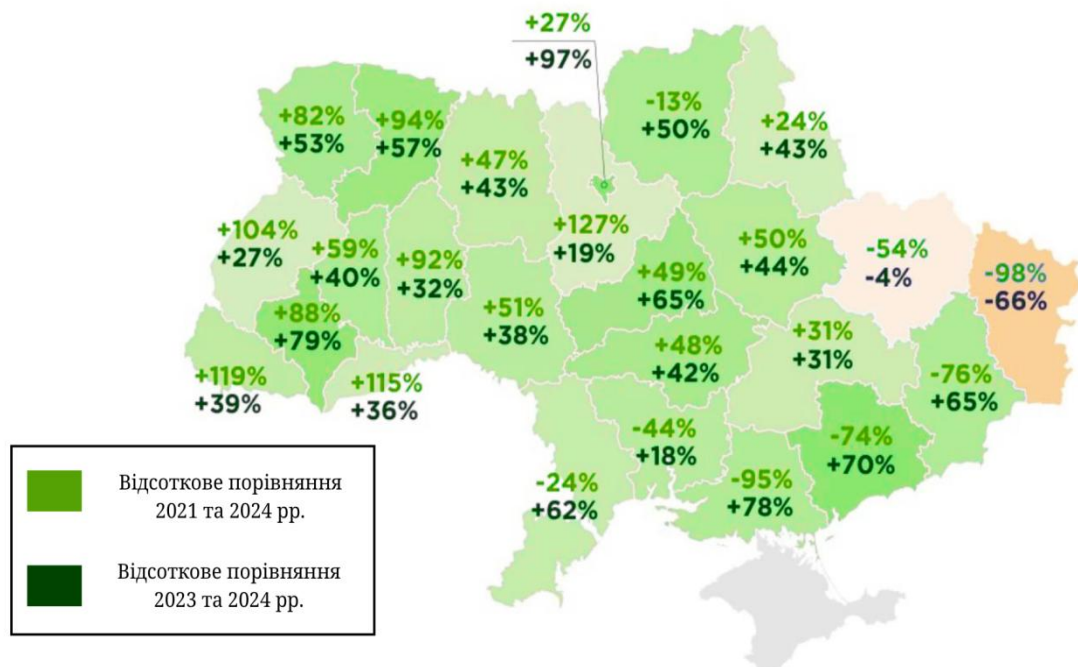

Рис 1.3. Аналіз динаміки податкових надходжень від туристичної галузі за 2021-2024 рр. [16].

Таким чином сума податкових надходжень у розрахунку на одного платника податків у сфері туристичної діяльності у 2024 році значно зросла у порівнянні з минулими роками. У 2021 році ця сума становила 101,8 тис грн, а у 2022 році пішла на спад - 85,6 тис грн та збільшилась у 2023 році до 124,5 тис грн [17].

Спостерігається нерівномірний розподіл податкових надходжень до державного бюджету за видами діяльності у туризмі (див Додаток В). Найбільша частка у 66,5% сплачена готелями та подібними засобами тимчасового розміщення - 1 млрд 954 млн. У порівнянні з 2023 роком ця цифра зросла майже вдвічі (1 млрд 304 тис) і більша за ту, яка була сплачена у 2021 році (1 млрд 289 млн). Наступні податкові надходження у еквіваленті 19,4% сплачено туристичними операторами та агентствами та решта 14,1% розділяють такі підприємці, які є платниками податків інших засобів тимчасового розміщування, зокрема і на період відпусток, кемпінги та стоянки для житлових автофургонів та причепів. Податкові надходження від туристичних операторів у 2024 році також помітно зросли у порівнянні з

2023 та 2021 роком - 304 млн грн проти 205,8 млн та 259 млн. грн відповідно [17].

Створення робочих місць - туристична сфера забезпечує величезну кількість робочих місць у різних господарствах, які працюють з відвідувачами - на пряму або через виготовлення продукції. Таким чином створюються робочі місця не лише безпосередньо в секторі (персонал в готелях, гіді, супроводжуючі, працівники ресторанів та туристичних інформаційних центрів) але й опосередковано - у сільському господарстві, сфері будівництва, транспорті, виробництві товарів та послуг, що забезпечують потреби туристів.

В Україні у 2019 році, 4% працюючого населення було залучено у туристичну діяльність безпосередньо. У 2021 році ця цифра зросла до максимального значення - 625 406 осіб, що мало еквівалент у 2% працюючих. Однак у 2022 році, через воєнні дії, кількість працівників різко зменшилась до 475 тис осіб, та 1% від всіх працюючих (див. табл. 1.4) [43; 44].

Таблиця 1.4. Зайнятість у туризмі

	2019	2020	2021	2022
Кількість зайнятих у туристичній галузі, осіб.	568 539	536 211	625 406	475 214
Відсоток від загальної кількості працюючих по Україні, %.	4	4	2	1

Джерело:[43; 44]

Влітку 2024 року Асоціація в'їзних туроператорів, Українська асоціація готелів та курортів (UHRA) та Українська ресторанна асоціація об'єдналися та провели опитування, щоб дізнатись як розвивається туризм під час війни. Згідно з результатами 10% бізнесів припинили роботу та відзначили, що великою перешкодою є кадровий голод, тобто нестача працівників - частина людей виїхали за кордон або змінили сферу діяльності. До війни, за розрахунками, туризм та суміжні галузі надавали 1,3 млн

робочих місць. У 2024 році у туристичній сфері працює лише близько 600 тис людей [47]. 700 тис потенційних працівників втрачено, у роботі туристичних підприємств присутня нестача працівників та плинність кадрів сягає 30-40% [40].

Залучення інвестицій - популярні туристичні дестинації стають привабливими для залучення як внутрішніх, так і зовнішніх інвесторів. Вони вкладають кошти у розвиток готельної та загалом курортної інфраструктури, у створення нових туристичних продуктів або в удосконалення наявних. Для України, яка через війну наразі знаходиться у складній економічній ситуації інвестиції у туризм можуть стати вагомими у економічному відродженні, що буде сприяти створенню нових робочих місць та розвитку інфраструктури. Тому важливо створювати сприятливий інвестиційний клімат через ефективну політику, що буде приваблювати українських та іноземних вкладників. Згідно із статтею 6 Закону України “Про туризм”, туризм є ключовим напрямком національної економіки та входив до шести пріоритетних сфер для державного інвестування з акцентом на розвиток курортно-рекреаційних об’єктів та інфраструктури [31].

Згідно з даними з туристичного барометра Національної туристичної організації України (НТОУ) інвестиційна діяльність у сфері туризму на території країни не була сильно привабливою та конкурентоспроможною. Зокрема обіг інвестицій з 2018-2022 рр. є нестабільним через внутрішні та зовнішні фактори (Додаток Г) [42; 43; 44]. Зокрема у 2021 році зафіксований найвищий обсяг інвестицій у туристичну галузь у розмірі 37,8 млн, а у 2022 році ця цифра скоротилась до 30 млн [43]. Всупереч загальному спаду інвестицій у 2022 році через зовнішні чинники на 60.8%, питома вага інвестицій у туристичну сферу зросла до 7,4%, що вказує на зацікавленість інвесторів до галузі. Так, вона низька, але з позитивною тенденцією. Напрямки інвестування розподілились наступним чином: що мистецтво, спорт, розваги та відпочинок мають велику частку вкладень в туризм. Також інвестиції у гастрономію є значними та відіграють важливу

роль у розвитку галузі. У той же час вкладення у готельну інфраструктуру порівняно із вище наведеними є низькими, що і гальмує прямий розвиток туризму на теренах України (див. рис 1.4).

Незважаючи на всі інші галузі економіки, туризм виявляє себе як найбільш стійкий сектор та демонструє перспективу до вкладень та розвитку.

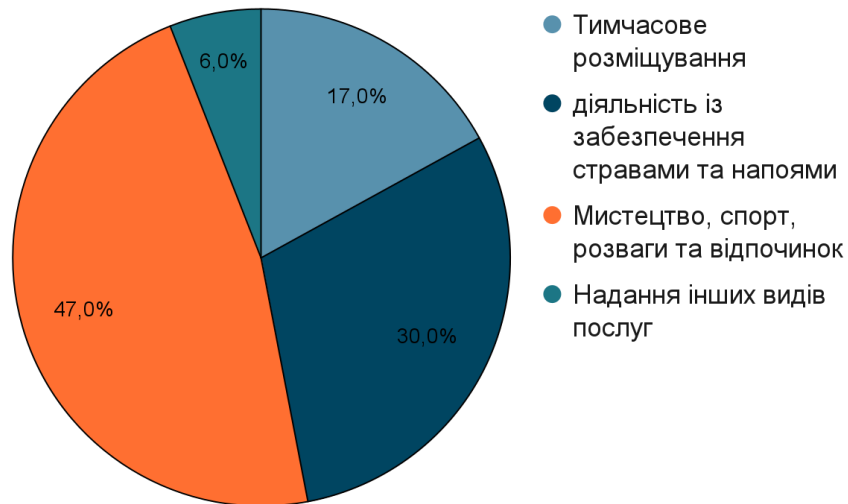

Рис.1.4. Структура інвестицій у туристичний сектор за видами економічної діяльності, окрім транспортних послуг за 2022 рік[43].

Таким чином для України важливо вкладати у галузі, які розвиваються найбільш повільно у наш час. Таким чином вони зможуть стати центрами розвитку та приносити економічну вигоду державі. Особливо важливими інвестиції будуть у післявоєнний період, оскільки наразі фінансові потреби туристичного сектору України на січень 2025 року оцінюються в 20 млрд дол [56].

Туризм має можливості для залучення міжнародних інвестицій, а отже це сприяє припливу іноземної валюти. Таким чином відбувається диверсифікація економіки, що також є позитивним впливом туризму, оскільки утворюються нові ланки для обслуговування, а це збільшує кількість робочих місць і сприяє покращенню добробуту населення і збільшенню доходів.

Отже, туризм - це сильна ланка третинного сектору економіки, яка при

правильній організації та просуванню туристичних продуктів і атракцій приносить державі велику частку необхідних валютних, податкових надходжень, які формують її показник ВВП, що є знаковим у іміджі країни на світовій арені.

Галузь туризму надає багато робочих місць, у об'єктах, які пропонують послуги для забезпечення якісного турпродукту та обслуговування туристів. Вона дає можливість вирішити проблему зайнятості на регіональному рівні, це також і сприяє розвитку місцевості, популяризації пам'яток та цікавих місць, які там наявні. Найголовніше: внаслідок туристичної діяльності зростають доходи населення. Тим паче туризм має свої специфічні особливості, до прикладу, туристичний потік може відрізнятись залежно від сезону, тому і кількість робочих місць також буде варіюватись. Але залишається фактом те, що сфера туризму розширюється і кількість робочих місць також зростає, оскільки сам ринок диверсифікується відносно різних чинників, які породжують нові специфічні елементи в туризмі.

РОЗДІЛ II. АНАЛІЗ ДОВОЄННОГО ТА СУЧАСНОГО СТАНУ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

2.1 Порівняльний аналіз туристичних потоків у довоєнний період та після повномасштабного вторгнення.

Повномасштабне вторгнення, що розпочалось у лютому 2022 року, занурило туристичну індустрію України у кризу та невизначеність. Ця катастрофічна подія призвела до зупинки міжнародних подорожей, різкої зміни мети внутрішніх переміщень, значних економічних втрат, масштабних руйнувань інфраструктури та всіх секторів економіки і життя людей.

Проаналізувавши статистичну інформацію, можна побачити тенденцію розвитку туризму в Україні з 2009 до 2021 року (див. рис 2.1) [42; 43; 44]. У проміжку 2009-2013 рр. спостерігалось те, що Україна була привабливою туристичною країною згідно кількості турпотоків – у середньому відвідування в 13 млн іноземних туристів кожен рік. Україна входила в ТОП-10 туристичних дестинацій світу. З 2014 року відбуваються суттєві зміни у турпотоках країни, через збройний напад росії та анексію Криму. Міжнародний туризм потрапляє під негативний вплив цієї проблеми глобального рівня, внаслідок чого кількість в'їзного і виїзного туризму різко скорочується. У 2014 році кількість туристів скоротилось на половину, 2015 рік відомий тим, що Україну відвідало рекордно низька кількість іноземних туристів - 12,4 млн осіб. З 2016 року сектор почав відновлюватись, особливо помітно розвиток виїзного туризму. Через пандемію в'їзний туризм різко скоротився, але у 2019 році туристичні потоки почали відновлюватись. У цей рік Україна прийняла близько 13,6 млн іноземних відвідувачів.

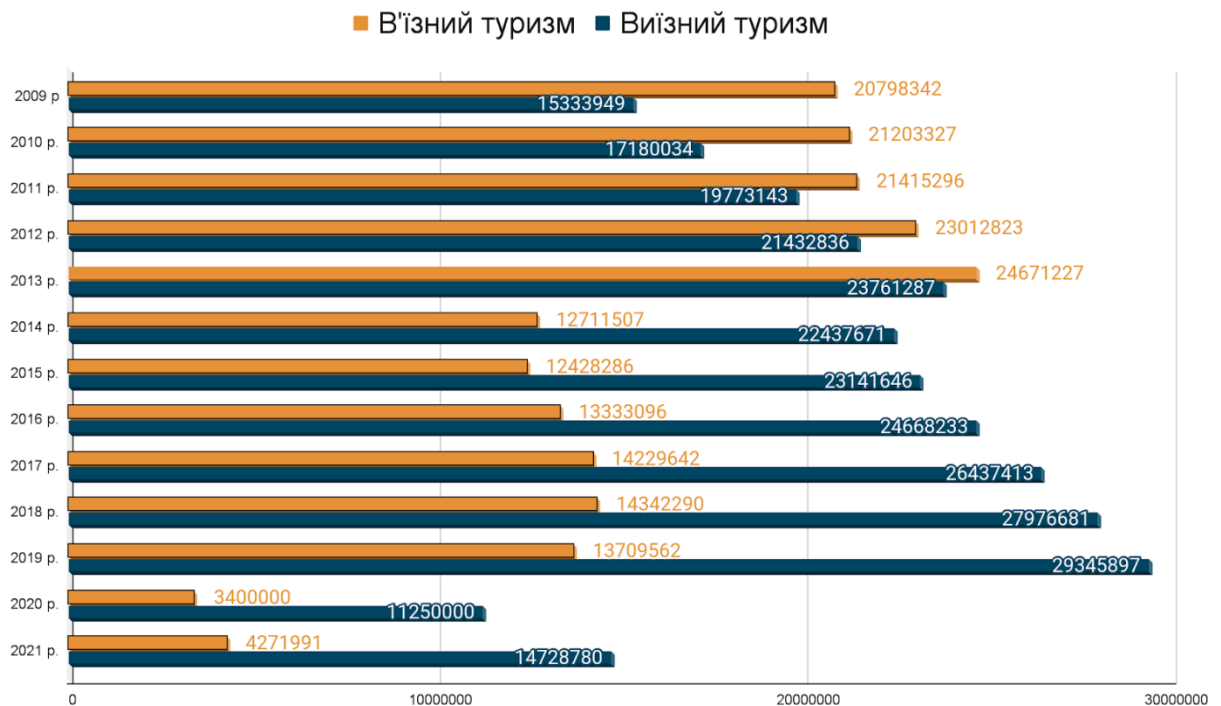

Рис 2.1. Динаміка розвитку туризму у 2009-2020 році [42; 43; 44]

Такий потік туристів мав важливе та вагоме економічне значення, оскільки іноземні мандрівники витратили на території країни приблизно 1,4 млрд дол США. У середньому це були туристи з Туреччини, які витрачали щодня в Україні 115 євро, громадяни США - 95 євро та німці - 94 євро в добу [48].

Через пандемію COVID-19 туристична сфера занепала у всьому світі у 2020 році. У 2021 вже спостерігалось часткове відновлення, особливо це торкнулось українського туристичного сектору. Поки в усьому світі туризм зазнавав сильних збитків - в Україні стався туристичний бум. Попри всі перепони, іноземці досить активно почали відвідувати Україну. Загалом у 2021 році близько 4,2 млн іноземців перетнули кордон нашої держави [18]. Це на 26,3% більше ніж у 2020 році та близько 70% осіб, що в'їхали в Україну були іноземцями. Зокрема серед відвідувачів можна виділити ТОП-10 країн, громадяни яких приїздили на територію України (див рис 2.2) Це громадяни Молдови, росії, Польщі, Білорусі, Румунії, Туреччини, Угорщини, Німеччини, Ізраїлю, США [18].

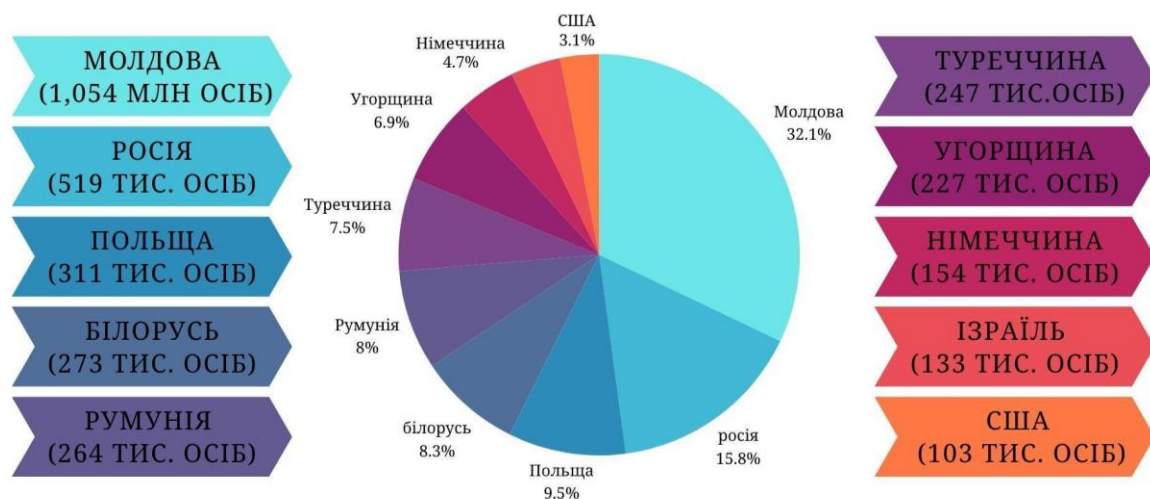

Рис.2.2 ТОП-10 країн-лідерів за кількістю іноземців, що в'їхали до України [18].

Феноменом 2021 року у туристичній сфері України стала поява туристів із Близького Сходу - Саудівської Аравії, Оману та Об'єднаних Арабських Еміратів. Найбільше серед туристів з цих країн до України приїжджали громадяни Саудівської Аравії - 56174 осіб. Серед мандрівників найбільше витрачали туристи з ОАЕ - в середньому 2220 дол США за період перебування, громадяни Саудівської Аравії та Оману - 1500 дол США. Також серед лідерів за витратами на території України стали канадійці - 1250 дол США, та туристи з США – 1125 дол США. Пересічний показник витрат протягом 7-9 днів перебування становив 929 дол США [19].

Основною метою подорожей іноземців до України у 2021 році були: відпустка, дозвілля та відпочинок, ділові відпустки та відвідування рідних та друзів [19]. Таким чином, показники 2021 року, незважаючи на пандемічний негативний вплив на туризм, для України стали рушійними та спровокував нову хвилю відвідувань іноземців нашої держави.

Якщо ж говорити про українців, то через анексію Криму, який був одним із основних курортів, українці почали відвідувати інші країни із метою пляжного відпочинку (див рис.2.3). Перед повномасштабною війною, у 2021 році кордон перетнуло 14,7 млн осіб з метою виїзного туризму [18]. За

даними державної прикордонної служби України нижче сформовано перелік країн, до яких українці подорожують найчастіше. Серед українців, які планували відпочивати закордоном 56% планували свій відпочинок із допомогою туроператорів та турагенцій [18].

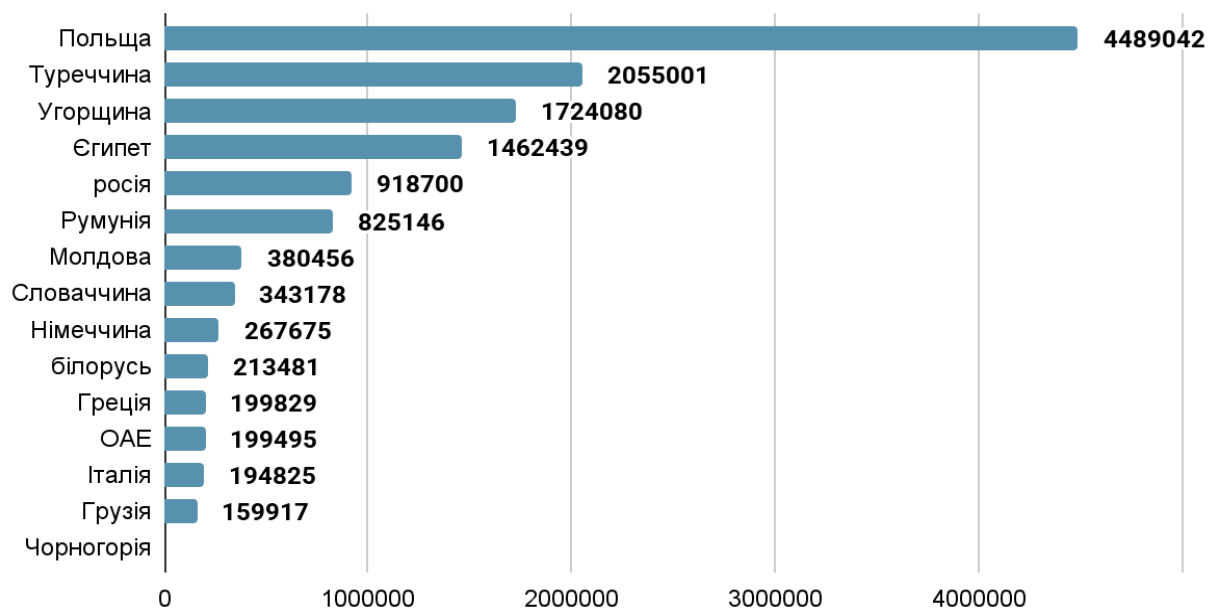

Рис. 2.3 ТОП-15 країн, до яких виїжджали українці у 2021 році [18].

У 2021 році прогнозували, що перспектива розвитку України як нового туристичного магніта Європи. Через наявність нового типу туриста з Арабських країн, згідно із опитуваннями та дослідженнями, очікувалось ще більше мандрівників із цих країн. Також Україну почали згадувати і в європейських виданнях, як привабливу та цікаву країну для подорожей. Зокрема, Одеса увійшла в ТОП-міст за версією британського видання The independent, які варто відвідати у 2022 році [15]. Це одне з найвпливовіших та найпопулярніших видань ВБ, яке склало список “найінтригуючих” міст світу, і наша Одеса опинилась на другому місті - між Віднем у Австрії та Ханьєю на острові Крит. Тим паче, українська дестинація приваблювала туристів можливістю подорожей без віз, низькими цінами на проживання та транспорт і ,звісно, архітектурою, розташуванням біля моря [15]. На жаль, через повномасштабне вторгнення. Україну знають не як туристичний магніт, а як поле бою за незалежність.

Повномасштабне вторгнення росії в Україну від 24.02.2024 сильно вплинуло на геополітичні та соціально-економічні інтереси України. Через агресію відбувся процес стагнації туристичної структури. Нестабільна політична ситуація, військовий конфлікт, анексія основних туристично-привабливих місць для туристів і звісно, небезпека на території країни стали антирекламою для України. Після 24 лютого 2022 року вона стала вкрай сильною. Ця війна зруйнувала наш міжнародний імідж та стабільність, відповідно кількість туристів значно скоротилася. Але український туристичний сектор витримав. Завдяки відповідній трансформації, туризм почав виявлятися не у звичних для нас раніше виглядах. Зокрема із початком війни він трансформувався у волонтерський рух, люди переміщували країною із метою порятунку. Таким чином із початком повномасштабної війни надходження від туризму різко скоротились, туроператори та агентства втратили десятки відсотків прибутку. Позитивне зростання спостерігалось лише щодо пансіонатів та гуртожитків - на 46% лише через те, що ці місця стали прихистком для внутрішньо переміщених осіб [28]. Інфраструктура також зазнала серйозних руйнувань, пошкоджень та потрапляння під окупацію. Дослідження провели у 2024 році асоціація в'їзних туроператорів, Українська асоціація готелів та курортів, всеукраїнська асоціація гідів та Українська ресторанна асоціація, які було об'єднано для отримання результатів опитування серед 268 компаній із 2 областей України та Києва безпосередньо [7]. Серед опитаних були готелі, хостели та пансіонати, туроператори та інші бізнеси, які пов'язані з туризмом. Згідно із результатами, то лише 13% компаній змогли відновитись до тих обсягів наданих послуг, які були до вторгнення. 10% бізнесів припинили свою роботу та 75% відчували значне падіння об'ємів роботи. Майже половина компаній заявили, що не мають жодних фінансових резервів, 71% опитаних назвали економічну нестабільність головною проблемою серед тих, які їм перешкоджають працювати як у довоєнний період. До таких проблем ще відносять небезпеку та зруйновану інфраструктуру, кадровий голод [7].

Окремо виділяють енергетичну кризу – збільшення витрат на світло, тепло та воду. Власники закладів розміщення були змушені підвищувати вартість проживання у своїх готелях, а це стає перепорою для майбутніх бронювань. Складно не лише у регіонах, які безпосередньо відчули війну, а й у відносно спокійних частинах країни. До прикладу, Карпатський регіон не постраждав внаслідок ракетних ударів, але відпочинок в туристичний сезон (взимку) для більшості українців є достатньо дорогим, що зменшує його популярність серед відвідувачів [7].

Сильно постраждав пляжний туризм на території України. Все, що стосується українського півдня є невтішним. Таким чином про Азовське узбережжя можна буде говорити тільки після деокупації, але вже зрозуміло, що там, у першу чергу, варто проводити необхідні дослідження з оцінки наслідків війни на екологію та безпеку. Узбережжя Чорного моря є небезпечним місцем для відпочинку. Багато об'єктів культурної спадщини, закладів розміщення та привабливих атракцій на території Одеської, Херсонської та Миколаївської області є пошкодженими, замінованими або зруйнованими внаслідок військових дій. Але навіть у складних умовах туризм на території Одещини досі функціонує.

Таким чином, за три роки повномасштабної російсько-української війни сформувались нові тенденції та тренди у туристичній сфері. Зростає попит на оздоровчий туризм, подорожують тепер у сімейному складі або індивідуально. До важливих характеристик відпочинку вже відносять не тільки “гарний вид з вікна”, а місця де є електропостачання, водопостачання, телефонний зв'язок та облаштовані укриття. Українці не планують свою подорож завчасно, вони надають перевагу бронюванню в останній момент, оскільки життя стало надто непередбачуваним. Однією із головних змін українського туристичної сфери став портрет туриста. Через обмеження для чоловіків, портрет українського туриста в Україні та закордоном зазнав сильних змін. Зараз це жінки з дітьми до 18 років за кордоном, сім'ї без чоловіків та пари похилого віку, де чоловікам більше 60 років. На території

України це молоді пари, де чоловіками до 25 років, жінки з дітьми, сім'ї з військовими у відпустці.

Отже, російсько-українська війна спричинила стрімке зменшення міжнародний туристичних потоків через певну низку причин, головною з яких є безпека та стабільність. Ці фактори наша держава не може забезпечити через наявність непередбачуваного ворога, де навіть у безпеку своїм громадянам держава забезпечити не може.

2.2 Аналіз розвитку внутрішнього туризму

В умовах сучасних викликів дедалі більшого значення набуває розвиток внутрішнього туризму як важливої складової культурного та соціально-економічного аспекту. Подорожі всередині країни дають можливість краще пізнати рідні землі та відкривати для себе нові унікальні природні ландшафти, історичні місця, культуру та традиції інших регіонів. Українці часто ігнорували те, що потрібно подорожувати у межах своєї країни, але глобальні міжнародні та національні виклики такі як пандемія COVID-19 та повномасштабне вторгнення у лютому 2022 року спонукали населення звернути увагу на перспективу відвідувань сусідніх регіонів та пізнавати інші частини країни. Звісно, що відповідні часові проміжки не можна ототожнювати через велику диференціацію чинників, які вплинули на розвиток внутрішніх подорожей, але саме у ці періоди, які наведено вище, спостерігається ріст туристичних потоків всередині країни. Проаналізувавши статистику внутрішній туристичних потоків з 2009 по 2022 рік, то можна помітити те, що в середньому з 2009-2013 рр. подорожувало країною 700 тис людей. (див. рис 2.4) [42; 43; 44]. Зумовлено це тим, що у людей була фінансова можливість відпочивати за кордоном, тому своєю країною вони подорожували рідко.

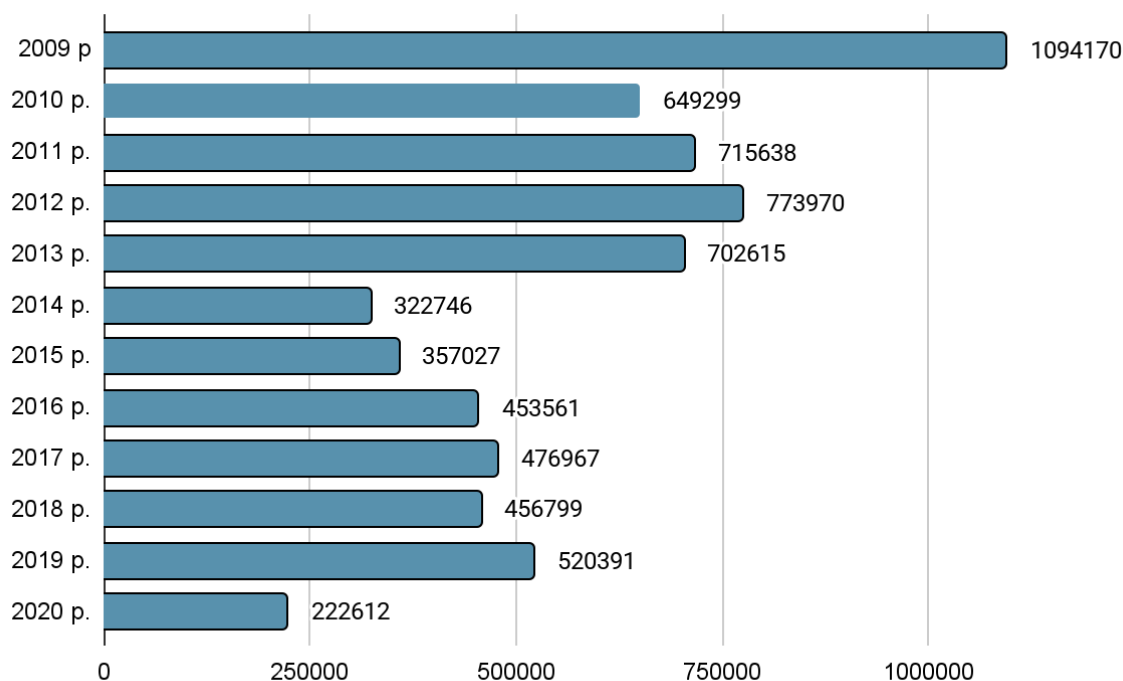

Рис 2.4 Динаміка виїзного туризму у 2009-2020 році [42; 43; 44].

Після 2014 року спостерігається така ж ситуація, як і з міжнародним туризмом, оскільки фактори, які зумовили споживчий спад залишились незмінними. Агресія, політична нестабільність, відсутність безпеки, внутрішні переміщення з точок бойових дій стали перешкодою для пізнання країни. Такий різкий занепад також зумовлений тим, що люди звертались до туристичних операторів та агентів з метою організації подорожей саме на узбережжя Чорного моря в Криму, яке анексувала росія. Від цього постраждала і економічна сфера держави, оскільки туристи почали виїжджати з метою пляжного відпочинку в інші країни. Наступним викликом для внутрішнього туризму стало повномасштабне вторгнення. Більшість внутрішніх потоків стали вимушеними і тими, які характеризуються не туристичними цілями, а з метою виживання та втечі з небезпечних місць, пошуку прихистку та відносного спокою і безпеки. Зараз в Україні станом на 2025 рік зареєстровано 4,6 млн внутрішньо переміщених осіб [5].

В Україні спостерігається процес стагнації туризму, але внутрішні подорожі почали відновлюватись. Такий попит характеризується

переосмисленням внутрішнього туризму на локальному та регіональному рівнях, відновленням бажання пізнавати рідний край, історико-культурні чи природні об'єкти або місцевість, в яку вимушено переселились. Проаналізувавши внутрішній ринок, можна зазначити, що до найбільш популярних регіонів в Україні додалися і області, які до вторгнення практично були невідомі для туристів. Зокрема це атракції в Дніпропетровській, Рівненській та Чернігівській області. Внаслідок війни, споживчий попит переорієнтувався, змінились пріоритети у виборі видів туризму, внаслідок чого з'явилися нові актуальні пропозиції, відповідно до нових туристичних потреб. Таким чином ринок України розширюється та вдосконалюється за рахунок нових туристичних продуктів, які пропонуються для відвідувачів. За своїми цілями та метою подорожі, туристи після 2022 року почали відвідувати не тільки звичайні об'єкти культурно-пізнавального туризму. Вони активно досліджують і нові напрями, такі як індустріальний та філантропічний туризм (філантуризм).

Для підтвердження вищезазначеного наведено діаграму, яка відображає пріоритетні види туризму у 2021 році та у 2022 році після повномасштабного вторгнення (див рис.2.5) [4]. Отже, дані за 2021 рік демонструють, що на теренах України переважно зосереджувались на розвитку культурного, природного, оздоровчого та подієвого туризму. Майже у 100% випадків пріоритетним та найбільш популярним в областях України був культурно-пізнавальний туризм. Зростаючими напрямом був екологічний (зелений) туризм. До середнього пріоритету ще можна віднести гастрономічний та гірський туризм, що також свідчить про їх важливість для регіонів. Таким чином, проаналізувавши рисунок 2.5 чітко помітно, що суттєвого падіння зазнали “масові” та “відкриті” види туризму. Серед них культурно-пізнавальний туризм - його пріоритетність впала на половину.

Причиною є те, що відвідування музеїв, різноманітні масові заходи та групові тури, поїздки з пізнавальною метою стали небезпечними. У зв'язку з окупацією південних областей та небезпекою у морі зник круїзний напрям.

Також практично відсутні шопінг-тури, тільки хіба що в сусідні країни (Угорщина, Румунія). Подієвий, спортивний, пригодницький та гірськолижний туризм також зазнали суттєвих змін, оскільки організація великих подій наразі обмежена та існує заборона відвідувань певних ділянок, зокрема у Карпатському та інших прикордонних регіонах України.

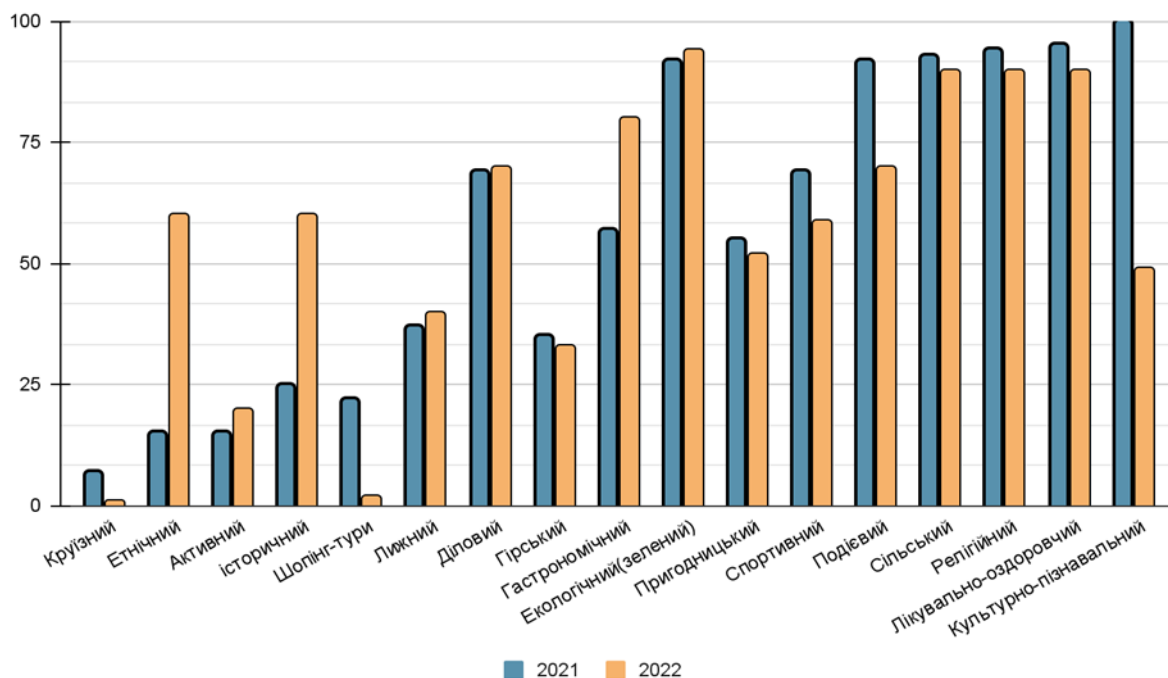

Рис 2.5. Пріоритетні види туризму у 2021 та 2022 році (%) [4].

У той же час більшої популярності набувають лікувально-оздоровчий, екологічний (зелений), релігійний та сільський туризм [4]. Це так звані “локальні” та “життєво важливі” види туризму. Наразі саме в них туристи вбачають безпечний відпочинок, це може бути пов’язано з тим, що люди, які втекли від стресу міст потребують відновитися ментально у контакті з природою для психологічної розрядки. Зовсім іншого підтексту та особливого значення набули історичні напрямки туризму разом із гастрономічним та етнічними видами турпродукту. Швидкими темпами розвиваються гастрономічний та етнічний напрями.

На жаль, через активні воєнні дії на півдні та сході України відповідні області, які знаходять близько до точок зіткнення втратили більшу частину

туристичних потоків. Херсонська та Миколаївська, Запорізька, Харківська області на сьогодні втратили велику частку туристичного потенціалу через руйнування потенційної туристичної, цивільної та необхідної інфраструктури для функціонування туризму. Щодо нових, тільки-но зароджених видів туризму - то це філантуризм та індустріальний види.

Філантропічний туризм (філантуризм) - це за своїм походженням волонтерський туризм, у основі якого лежить свідомий вибір місця для відпочинку з метою підтримки місцевих громад. Мандрівники розуміють, що кошти, які вони будуть витратити у DESTINACIЯХ під час подорожі будуть спрямовані на підтримку місцевих громад, їх економіки, подій і проєктів. Головна суть даного виду туризму - це благодійна мета, коли турист отримує емоції, а приймаюча сторона - фінансові надходження [34]. На сьогодні, філантуризм є ключовим та актуальним для України, оскільки він виступає як спосіб подолання економічних наслідків вторгнення. Цей вид туризму поширений зокрема в областях, які географічно належать до прифронтових або є частиною волонтерських вузлів.

Індустріальний туризм - це форма активного туризму, яка спрямована на відвідування промислових районів з метою споглядання ландшафтів, відвідування виробничих об'єктів та отримання досвіду, який може знадобитись для особистих професійних аспектів та розвитку свого бізнесу. Зокрема об'єктами даного виду туризму є виробнича інфраструктура, яка пов'язана з промисловою діяльністю людини і несе пізнавальну цінність. Найбільшого розквіту цей вид туризму отримав у Дніпропетровській області.

Цікавим фактом є те, що на сьогодні в туристичній галузі набуває популярності психологічний туризм, відомий як PSY-туризм. Л.Г.Буряк вперше обґрунтувала у своїх дослідженнях такий напрямок. Під "PSY-туризмом" мають на увазі відпочинок з елементом психологічних практик [34]. Він зосереджений на відкритті нових знань про свою особистість. Метою є досягнення внутрішньої цілісності і гармонії людини (розуміння та прийняття себе), покращення контакту із зовнішнім світом та соціумом за

допомогою психологічного супроводу туриста і з використанням відновлюваних ресурсів середовища. Зміна стресогенного середовища та відновлення сил - це головна складова туризму, яка у “PSE-туризмі” поєднується з спеціальною психологічною методикою, яка спеціально створена для відновлення, підтримки та збереження психічного здоров'я людини в сучасних умовах. У туристичних продуктах даний вид туризму зазначається як новаторський і він є формою відпочинку, в якому клієнта супроводжують фахівці-психологи, які створюють та проводять різноманітні заходи: відвідування пам'яток та історичних місць, ретрит у горах, семінари, майстер класи, тренінги для духовного відновлення та особистісного розвитку протягом подорожі. Головною причиною виникнення даного виду туризму є рутинність та напружений темп життя людей у великих містах. Таким чином на таких турах змінюється середовище на спокійне та легке, яке буде сприяти відновленню ментального та фізичного здоров'я людини. Виділяють декілька форм психологічного туризму:

- екскурсія з психологом та гідом
- поїздка за кордон з можливістю відвідування тренінгів
- екотуризм, основною локацією якого є навколишнє середовище та взаємодія з ним, це сприяє здобуттю корисних психологічних навичок.
- поїздка до великого міста із екскурсіями та тренінгами [34].

Отже, психологічний туризм можна визначити як поєднання подорожей та відпочинку із метою дослідження навколишнього світу та особистостей людини у цьому світі. Таким чином людина відпочиває, знаходить внутрішній спокій та пізнає нові місця та відвідує туристичні атракції.

Люди часто обирають дестинації своїх подорожей, які знаходяться недалеко від їхнього місця перебування. Найбільш неоціненні та наразі спокійні регіони нашої країни стали цікавими для туристів. До прикладу, Буковина, Закарпаття та Прикарпаття. Основною причиною збільшення туристичної зацікавленості стало саме те, що громадяни та бізнеси мігрували

в ці регіони. У будь-якому випадку людям стає цікаво, де ж вони перебувають, тому різноманітні піші екскурсії головними атракціями місцевості отримують невеликий туристичний потік, розвиток та популяризацію.

Користуються попитом одноденні екскурсії – це відвідування туристичних об'єктів, музеїв, природних атракцій. Основною ціллю для екскурсантів є зменшення рівня психоемоційного навантаження, ментальне перезавантаження. Всі екскурсії, туристичні заходи на території західних областей чи містах, де відносно спокійно, відбуваються із урахуванням того, що в країні війна, отже, норми безпеки, наявність бомбосховищ та доступність об'єктів пізнання є основними факторами успішного туру.

Охарактеризувати потоки внутрішнього туризму дуже важко, оскільки люди зазвичай планують свою подорож самостійно, не користуючись послугами туристичних агенцій чи туроператорів.

Тором було проведено інтернет-опитування серед українців щодо подорожей Україною під час війни. У опитуванні взяло участь 118 респондентів. Зокрема 63,8 % - жіночої статі та 36,4%- чоловічої у віковій категорії від 18 до 55+ років. Щодо віку, то найбільше респондентів віком 18-24 роки (83,9%) та 35-44 років (рис. 3.2.), найменше опитаних віком 55+-1,7% (див рис.2.6).

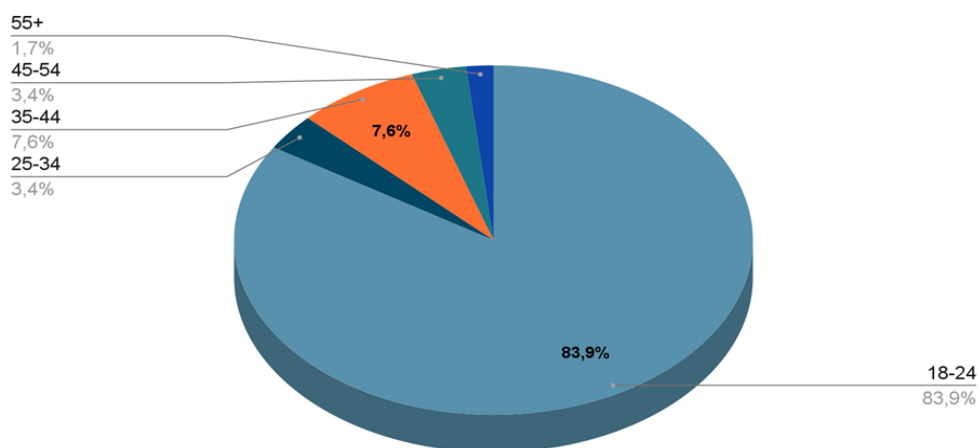

Рис 2.6. Вік респондентів

Респонденти за поточним місцем проживання знаходяться у

Чернівецькій області та сусідніх областях - у Івано-Франківській, Вінницькій, Тернопільській та Хмельницькій областях.

Згідно проведеного дослідження було виявлено: на запитання про те, скільки разів опитуванні відвідували інші регіони з туристичною метою після 24 лютого 2022 року продемонстровано те, що внутрішній туризм не зник і опитувані позитивно ставляться до подорожей. Більшість подорожували лише 1-2 рази - це 40,7%, 3-5 разів подорожувало 26,3% опитаних, 1,1% подорожували більше 5 разів, а 16,9% не подорожували ще жодного разу (рис 2.7).

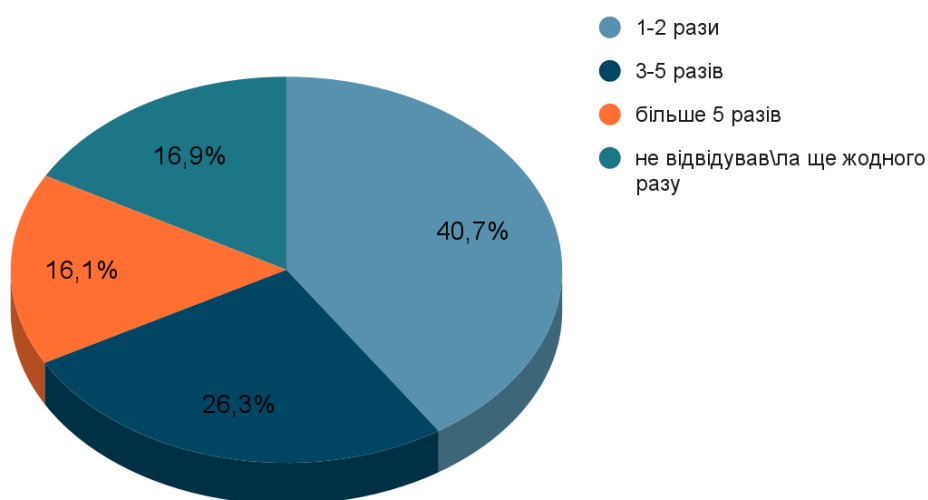

Рис.2.7. Скільки разів українці відвідували інші регіони з туристичною метою після 24.02.2022

Якщо аналізувати аспекти, які впливають на подорожі, то на перше запитання про те, чи подорожують респонденти активніше у певну пору року, відповіли, що більшість туристів їдуть кудись влітку - 52,7%, весною - 27,1%, восени та взимку близько 18%, а для 24,6% респондентів пора року не є важлива.

- транспортна доступність - це також важливий елемент подорожі, таким чином більшість туристів відповіли, що подорожують Україною потягом та автобусом (56,8% і 55,9% відповідно) та власним автомобілем -

39%.

- На вибір сезону для відпочинку впливають наявність відпустки чи канікул у більшості половини мандрівників - 64,2%. Інші респонденти, в середньому 40%, відповіли, що вирішальним фактором є погодні умови, ціни на відпочинок та тип відпочинку. Для 10,2% опитаних нічого не впливає на планування відпустки (див рис 2.8)

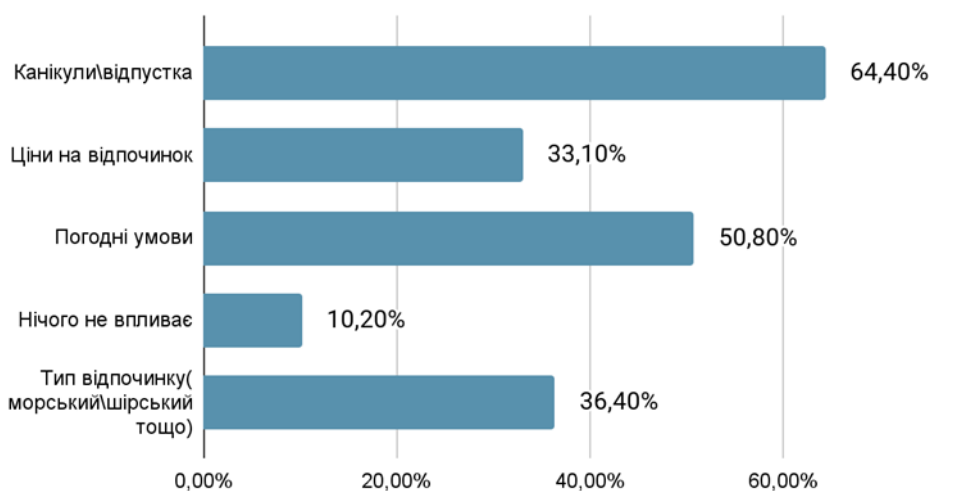

Рис 2.8. Що впливає на вибір сезону для подорожей Україною.

На запитання про тип відпочинку, якому респонденти надають перевагу подорожуючи Україною відповіли так (див рис 2.9):

- українці надають перевагу пішим прогулянкам та дослідженням міського середовища, культурному туризму (екскурсіям до історичних пам'яток і музеїв) та подорожують із метою відвідування родичів та друзів - ці опції обрали 45% респондентів

- у середньому 34% опитаних надають перевагу відпочинку на пляжі, подієвому туризму

- близько 24% опитаних обрали лікувально-оздоровчий (рекреаційний) туризм, гастрономічний, екотуризм і відпочинок в екологічно чистих регіонах та активний літній/зимовий відпочинок у горах.

- під час вибору місця подорожі туристи звертають спочатку увагу на природу та цінову доступність, потім на культурну спадщину, історичні пам'ятки та місцеву культуру і надалі на безпеку та стабільність регіону.

Таким чином українці намагаються зануритись в атмосферу відвідуваного регіону з практичним підходом до планування подорожі, у певних рамках цінової політики (див. рис. 2.10)

Рис. 2.9. Якому виду відпочинку в Україні респонденти надають перевагу зараз

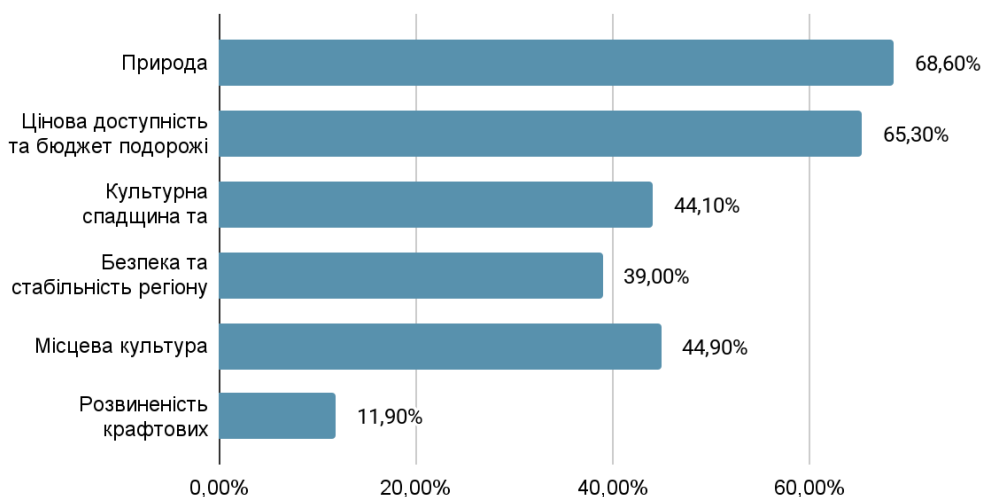

Рис. 2.10 На що українці звертають увагу під час вибору місця для подорожі.

Щодо питання про ставлення до подорожей Україною під час війни, то найбільш переважає думка про те, що 45,8% опитаних продовжує подорожувати, оскільки вважають, що це сприяє відновленню економіки країни. у 32,2% - ставлення до подорожей не змінилось, але все ж 27,1% опитаних уникають подорожей через можливу небезпеку.

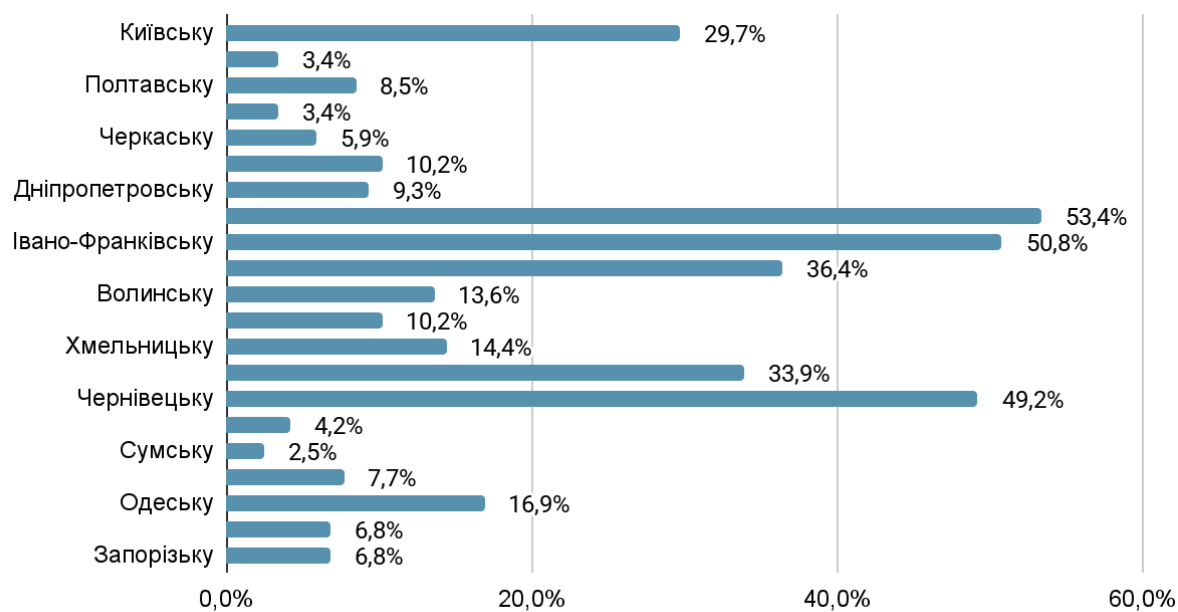

Рис 2.11. Які області України респонденти відвідували під час поїздки після 24.02.2022

Головною перешкодою для подорожей теренами України вважають саме безпековий аспект - так відповіли 61,9%, 50% опитаних обрали аспект про фінансові витрати і 38,1% вважають, що перешкодою є втрата доступу до морських курортів та логістика доїзду.

Незавжаючи на важкі частини, українці продовжують подорожувати (див рис 2.11). Серед найбільш відвідуваних областей України серед опитаних є Львівська (53,4%), Івано-Франківська (50,8%), Чернівецька (49,2%), Тернопільська (36,4%), Закарпатська (33,9%) та Київська (29,7%).

Отже, внутрішній туризм на території України після повномасштабного вторгнення зазнав дуже суттєвих змін. Позитивним моментом можна вважати те, що більшість населення внаслідок війни стали більше цікавитись територією своєї держави. Це стало поштовхом до

поступового розвитку внутрішнього туризму на території України.

2.3 Аналіз зруйнованих та пошкоджених туристичних та історико-культурних об'єктів в Україні

Український туристично-рекреаційний потенціал зазнав змін ще у 2014 році під час першої агресії росії. Тоді було втрачено DESTINACIЇ на території Луганської та Донецької області через бойові дії та Криму через анексію. Таким чином ми втратили 30% туристично-рекреаційного потенціалу. Наразі Близько чверть “туристичних магнітів” України окуповані, пошкоджені або зруйновані - таку інформацію надала колишня очільниця Державного агентства розвитку туризму Мар'яна Олеськів. Відповідний перелік був сформований у 2021 році, у ньому перелічені 204 об'єкти у різних регіонах України [46]. Наразі чверть з них а це - близько 35 об'єктів пошкоджені або зруйновані ворогом у Луганській, Донецькій, Харківській та Херсонській областях [3].

Згідно із статистикою міністерства культури та інформаційної політики, в Україні з 24 лютого 2022 до 25 травня 2025 року збитків зазнали 2302 об'єкти культурної інфраструктур та 1482 пам'яток культурної спадщини, з них повністю знищені 436 пам'яток (18,6%) [53].

Найбільше постраждали об'єкти культури в Харківській, Сумській, Донецькій, Чернігівській та Миколаївській, Запорізькій, Київській областях. Зазначається, що відбулися повторні удари у раніше пошкоджені пам'ятки в Сумській, Херсонській, Харківській, Донецькій та в м.Київ.

Культурна інфраструктура найбільших збитків зазнала у Запорізькій, Миколаївській, Луганській, Донецькій, Харківській областях. Найбільш чисельною групою пошкоджених чи зруйнованих об'єктів культури є клубні заклади - 48,6% від загальної кількості пошкоджених (див. рис. 2.7). Загальна статистика збитків: клубні заклади – 1118; бібліотеки – 808; заклади мистецької освіти – 176, музеї та галереї – 129, театри, кінотеатри та філармонії – 48, парки, зоопарки, заповідники – 18, цирки – 4, кіностудія – 1

[53].

Руйнування зазнали всі вище перелічені форми культурної власності, загалом у 310 територіальних громадах, що становить 21% від всієї кількості в Україні. Зазнали руйнування такий відсоток територіальних громад, на території яких знаходяться відповідні об'єкти (див. табл. 2.1).

Таблиця 2.1. Частка зруйнованої культурної інфраструктури у областях України[53].

Область	% пошкоджень	Область	% пошкоджень
Вінницька	3.2	Луганська	46.2
Дніпропетровська	22	Львівська	5,5
Донецька	91	Миколаївська	44.2
Житомирська	18	Одеська	10
Закарпатська	1,6	Полтавська	4
Запорізька	40,3	Сумська	68,8
Київська	28,6	Харківська	59
Кіровоградська	4	Херсонська	45
Хмельницька	18	Черкаська	6.1
Чернігівська	51		

У даний час, майже вся територія Луганської та частини територій Запорізької, Донецької та Херсонської областей перебувають у тимчасовій окупації, що унеможлиблює обрахунок точної кількості закладів культури, що постраждали під час бойових дій та окупації.

Якщо говорити про пам'ятки культурної спадщини, то згідно статистиці зараз пошкоджено або зруйновано 1482 об'єкти культурної спадщини: 145 національного значення, 1232 місцевого та 105 нещодавно виявлених. Статистика пошкоджених або зруйнованих пам'яток культурної спадщини у 18 областях (див. табл. 2.2) [36].

Таблиця 2.2 пошкоджених або зруйнованих пам'яток культурної спадщини [36]

Область	Одиниці пошкоджень	Область	Одиниці пошкоджень
Вінницька	4	Луганська	32
Дніпропетровська	61	Львівська	61
Донецька	172	Миколаївська	53
Житомирська	4	Одеська	159
Запорізька	67	Сумська	53
Київська та м. Київ	106	Харківська	335
Кіровоградська	3	Херсонська	282
Хмельницька	11	Полтавська	10
Чернігівська	65	Черкаська	1

За статистикою підтвердженою експертами ЮНЕСКО станом на 16 квітня 2025 року, пошкоджено або зруйновано 485 об'єктів(див. рис. 2.12) [55]: 149 релігійних місць, 257 будівель, що мають історичне або\та мистецьке значення, 34 музеїв, 33 пам'ятники, 18 бібліотек, 1 архів та 2 археологічні пам'ятки.

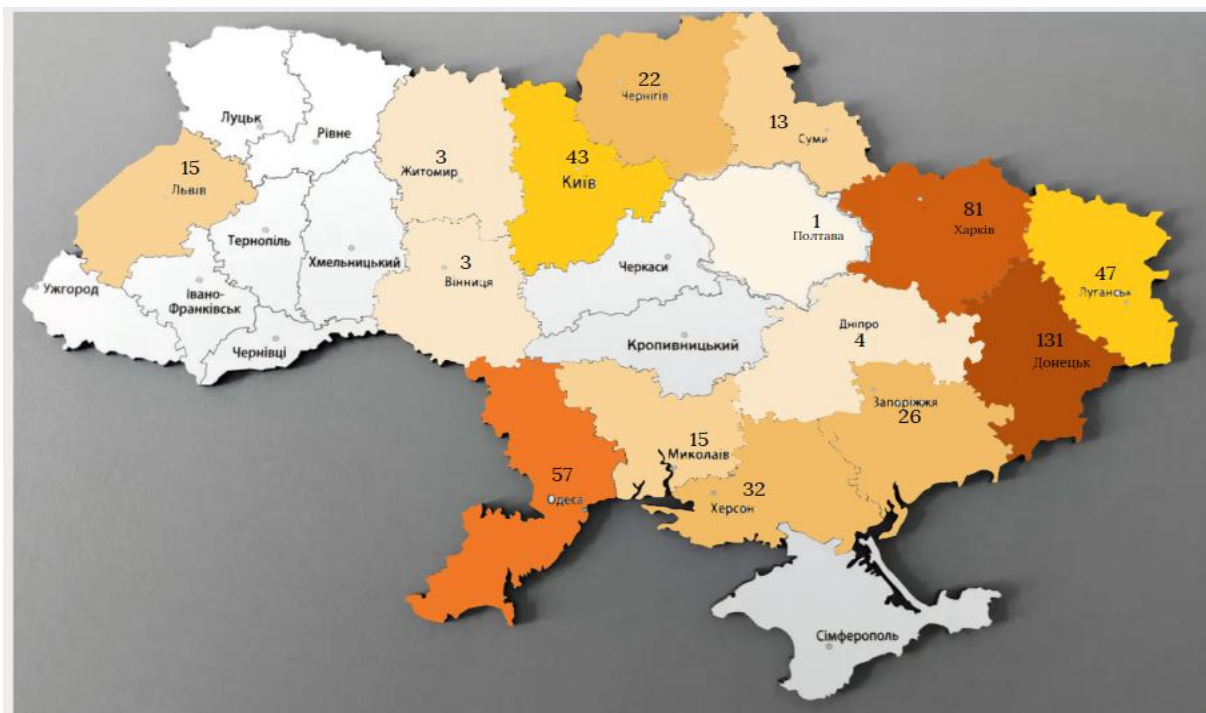

Рис. 2.10. Розподіл пошкоджених або зруйнованих об'єктів за даними ЮНЕСКО по регіонах України [55].

- Прямі збитки, які завдані інфраструктурі сфер культури, релігії та туризму складають близько 4 млрд дол США. Від початку війни пошкоджено або зруйновано щонайменше 3291 об'єкт культури, 399 релігійних споруд, 343 об'єкти спорту та 164 - туризму. зазначається, що за час війни сфера культури зазнала найбільших історичних втрат за всю історію незалежної України [22].

Отже, війна завдала нищівного удару по туристичній інфраструктурі України і продовжує це робити. Головним завданням української спільноти та державництва є максимальне оцифрування та збереження важливих пам'яток. Інфраструктура, яка вже пошкоджена чи зруйнована має бути або меморалізована або ж відновлена. Ця статистика є яскравим прикладом того, що ворог нічого не омине. Варто вже розробляти плани відновлення та залучення інвестицій на відбудову нашої країни, щоб зробити її ще кращою, ніж вона була до війни.

2.4. Зміна пріоритетів щодо організації подорожей в Україні під час війни

Із початком повномасштабного вторгнення у людей змінилися пріоритети. Головною причиною того, що туристичні поїздки під час війни істотно зменшились - це фактор безпеки життя. Все, що може викликати занепокоєння та недовіру у туризмі є сильними стримуючими факторами. Модель та планування подорожей різко змінилися. Серед нових пріоритетів українських відвідувачів є вузький горизонт планування подорожі, короткотривалі поїздки з фокусом на високу безпеку, тому характерно, що більшість потоків спрямовані на західні регіони країни. Зокрема це Львівська, Івано-Франківська, Закарпатська та Чернівецька області.

Військові діяння та постійні ракетні обстріли знижують привабливість туристичних об'єктів Східної та Південної території України – це найменш відвідувані регіони країни через те, що епіцентр воєнних дій зосереджених

саме тут. Більшість об'єктів пошкоджені, зруйновані, знаходяться на лінії військового зіткнення або окуповані. Подорожі з метою пляжного відпочинку є практично неможливими через окупацію узбережжя, мінування пляжів та постійну загрозу обстрілів. Зокрема військові дії на цих територіях спричиняють екологічні катастрофи, які несуть довгострокові наслідки для екології та природних об'єктів. Одеса була яскравим осередком історико-культурного та пляжного туризму. Наразі лише вибрані пляжі мають дозвіл для пляжного відпочинку, а центральна частина міста, яка внесена у список ЮНЕСКО, безжально атакується та руйнується ворогом [27].

Київ та Центральні території України кожного дня є прицілом для ракетних обстрілів. Це є вагомим фактором припинення значних туристичних потоків до столиці, але туризм Київщини адаптувався. Незважаючи на війну, функціонують музеї, театри, проводяться невеличкі ярмарки з урахуванням безпекових умов.

Західна територія України стала прихистком для мільйонів внутрішньо переміщених осіб. Саме у цих регіонах яскраво помітні тенденції зміни пріоритетів організації подорожей.

Серед них найяскравішими є:

1. Безпека – це абсолютний пріоритет. Наразі перед плануванням будь якої подорожі враховуються потенційні загрози та небезпеки. Мають бути наявні укриття, люди подорожують до місць, які віддалені від лінії фронту і не містять об'єктів критичної інфраструктури. Таким чином на теренах України розробляються відповідні мапи, які надають необхідну інформацію щодо укриттів кожного міста. Найпопулярнішими регіонами для відвідування є області Західної частини України, які вважаються найбільш безпечними та містять велику кількість рекреаційно-туристичних об'єктів.

2. Короткі поїздки та «тури вихідного дня». На довготривалий відпочинок під час війни українці практично не їздять, згідно з проведенням

дослідженням у підрозділі 2.2 туристи перебувають у DESTИНАЦІЯХ переважно 3-5 днів, або надають перевагу “турам вихідного дня”

3. Замість розваг - оздоровлення та відновлення – Одним із пріоритетних напрямків є лікувально-оздоровчий та реабілітаційний туризм [26]. Зріс попит на санаторії, реабілітаційні центри, бази відпочинку для військовослужбовців, ветеранів та постраждалих від війни. Зелений та сільський туризм визначаються особливою популярністю серед міського населення, яке тікає від постійного стресу, метушні міста, яке зараз ще супроводжується постійними повітряними тривогами та потенційними пострілами, до тихих природних місць із метою перезавантаження та психологічного і фізичного відновлення. Найпопулярнішими регіонами є Карпати та заміські території [4].

4. Волонтерський туризм – нові ініціативи, які виникли після початку війни. Зокрема вони поєднують подорожі із волонтерською діяльністю, основним елементом є допомога переселенцям. Яскравим прикладом є ситуація на території Львівщини на початку війни. Для вимушено переміщених осіб влаштовувались різноманітні ініціативи для легших адаптацій в місті [52].

5. Камерність - через обмеження на організацію масових заходів, подієвий туризм на території України практично зник, переорієнтувавшись на невеличкі за обсягом та короткі за тривалістю ярмарки, які влаштовувались з метою підтримки та зборів для української армії.

6. Робота з військовослужбовцями, ветеранами та постраждалими внаслідок війни – на теренах України з початком повномасштабного вторгнення з'явився новий вид туриста – люди, які переживаються наслідки війни. Разом із державними ініціативами туристичні компанії проводять різноманітні екскурсії для військових, організовують реабілітації у відомих лікувально-оздоровчих центрах з метою їх фізичного та ментального відновлення і з метою адаптації до соціуму [52].

7. Інклюзивність – у туризмі варто забезпечувати та створювати умови, за яких кожна людина, незважаючи на фізичні можливості та соціальний статус може вільно відвідувати атракції. Так з метою створення без бар'єрного простору для людей з обмеженими можливостями, серед яких багато військових в Україні відповідну Стратегію і ДАРТ також розробляє мапу безбар'єрності [12]

8. Військовий туризм – відвідування місць, що відображають історію боротьби України та вшанування пам'яті загиблих.

9. Економічна доцільність – туристи подорожують Україною із врахуванням власного бюджету. Таким чином популярність туризму визначається платоспроможністю населення.

Туристичним компаніям варто звернути особливу увагу на зміну споживчих пріоритетів при розробці нових турів Україною. Ці зміни вагомо трансформують туристичний ринок. Нерозуміння цих нових потреб відвідувачів призведе до неактуальності пропозицій, і як наслідок, втрату потенційних клієнтів. Натомість, адаптація до них пріоритетів дасть можливість створювати актуальні продукти, адаптовувати свої пропозиції, розвивати нові партнерства, знаходити нові ніші та сприяти відновленню туристичної діяльності України. Проаналізувавши туроператорів, які займаються організацією турів Україною, можна зробити висновок, що туризм в Україні розвивається. Ринок пропозицій різноманітний, тому знайти тур можна для будь-яких уподобань на території України, де немає активних бойових дій. Найбільш популярними напрямками та DESTINATIONами у турах є територія західної частини України. Ціни приблизно однакові, все залежить звісно від кількості днів туру та його наповнення, вартість коливається від 300 грн за одноденний тур до 15000 грн за багатоденні тури Україною. Туристичні компанії адаптувались до сучасних умов тому розвиток туризму не зупинився.

Щоб дізнатись про визначні пам'ятки кожної з областей України можна скористатись послугами туристично-інформаційних центрів. За час

повномасштабної війни на території України почали користуватись популярністю та відкриватись нові туристично-інформаційні центри (ТІЦ) [10]. Це місця, де мандрівники можуть дізнатись всю необхідну та актуальну інформацію про туристичні місця регіону. За інформацією ДАРТ, зараз їхня кількість на третину більше ніж була у 2021 році. Загалом по всій території України розташовано 88 таких центрів. Найбільша кількість - у західних регіонах - 47 місць, у центральній Україні - 22, на Півночі - 14, На Півдні - 4, на Сході лише один у Харкові.

Також для розвитку внутрішнього туризму зараз розробляються різноманітні стратегії просування туристичних пам'яток кожної області. Оновили перелік "Туристичних магнітів України", у якому згадано 204 туристично-привабливих місць у всіх регіонах України та Криму [46]. Проаналізувавши цей список, можна виявити, що найбільше магнітів знаходиться на території семи областей Західної України - 78 об'єкт, культурно-історичної, природничої та релігійної спадщини. У п'яти областях Центральної України розташовані 40 місця для відвідування, з них 8 національний парків та заповідників. У чотирьох південних регіонах та Криму зосереджено 38 туристичний магніт, де переважають природні та культурні місця. На півночі знаходиться 29 туристичних дестинацій, вагому частку з яких складають парки та заповідники. Серед трьох східних областей внесено у цей список 19 пам'яток.

Правила безпеки під час подорожей. Варто зауважити, що на даний момент існує багато моментів, які варто уточнювати перед тим, як відправитись у поїздку Україною. Це стосується сучасних реалій через війну, коли потрібно думати про свою безпеку на випадок, якщо почнеться повітряна тривога чи з'явиться якась загроза. Тому варто обирати такі місця для подорожей, щоб там були бомбосховища, і щоб ця місцевість була дозволена для відвідування відповідно до інформації ОДА чи військової адміністрації та прикордонників.

Всі заборони описані в таблиці(див табл. 2.9) Загалом. згідно

інформації, яку надає Державне агентство розвитку туризму України (ДАРТ) обмеження діють у 15-ти областях України [30]. Ці заборони стосуються будь-якої діяльності біля об'єктів критичної інфраструктури, стратегічних та військових об'єктів, туристичні подорожі до місць, які знаходяться біля кордонів з росією та білоруссю, відвідування лісових масивів, купання в річках та ставках, які знаходяться у прикордонній зоні з іншими країнами, відпочинок поблизу території активних бойових дій. Детальніше інформація викладена у таблиці 2.9.

Таблиця 2.9 Обмеження та заборони під час відвідування областей України.

Область	Обмеження та заборони
Київ та області	Заборонено відвідувати ліси та зелені зони, які знаходяться поза житловою зоною. Заборона відвідування Чорнобильської зони та сплавів по водоймам
Черкаська область	Заборонено відвідувати ліси. Купатись можна лише на пляжах, які винчила ОДА
Полтавська область	Заборонено відвідувати ліси. Купатись можна без плавзасобів і не ближче ніж 100 метрів до мостів.
Вінницька область	Обмеження у відвідуванні туристичних об'єктів, що знаходяться біля критично, стратегічної та військової інфраструктури. Заборона відвідування лісів.
Житомирська область	Заборонено відвідувати заповідники та гуляти на території лісу, що знаходиться менше ніж 20 км від білоруського кордону та місцевостей, що були під окупацією. Обмеження у відвідуванні туристичних об'єктів, що знаходяться біля критично, стратегічної та військової інфраструктури
Кіровоградська область, Дніпропетровська область	Заборонено відвідувати ліси та плавати у водоймах на будь-якому виді водних суден - моторні, спортивні плавзасоби та водні мотоцикли

Продовження таблиці 2.9

на Волині	діє заборона відвідувати ліси біля білоруського кордону та сплавів у водоймах під мостами.
Львівська область	Заборонена туристична діяльність біля об'єктів критичної, стратегічної та військової інфраструктури, заїхати транспортним засобом у ліс, розпалювати вогнище можна тільки у відведених для цього місцях.
Закарпатська область	Заборонено відвідувати частину Ужанського національного парку та Карпатського біосферного заповідника, що межують з кордонами інших країн. Не можна підніматись на гору "Піп Іван" та іти до водоспаду "Ялинський".
Івано-Франківська область	Діють обмеження на території Верховинського району біля прикордонної смуги - в межах Зеленської і Білоберізької сільських рад.
Рівненська область	Частково дозволено ходити в ліс для збирання ягід, але тільки на окремих ділянках, які не відносяться до північних частин шести територіальних громад: Локницької, Зарічненської, Висоцької, Миляцької, Старосільської, Березівської.
Хмельницька область	Все працює у звичному режимі. Заборона розведення багать та візду транспортних засобів у ліси, дозволений тільки велосипедний транспорт
Чернівецька область	Все працює у звичному режимі. Відвідування туристичних місць, які знаходяться у радіусі 5-ти км до кордону дозволене тільки з дозволу прикордонників

Джерело:[30].

РОЗДІЛ III. ПЕРСПЕКТИВИ ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ У ВОЄННИЙ ТА ПІСЛЯВОЄННИЙ ЧАС

3.1. Меморіалізація пам'яток та розвиток воєнного туризму в Україні.

Військові дії призвели до створення нової парадигми - меморалізація пам'яток та вшанування знакових місць. із цього виникає новий вид туризму на теренах України - воєнний туризм.

Існує багато трактувань для даного терміну, але все ж можна зробити висновок, що *воєнний туризм* є формою туризму, де люди відвідують місця, пов'язані з військовими подіями, культурою і історією. Це можуть бути поїздки до пам'ятників, поховань, оборонних споруд, місць битв, полів, де були бойові дії, військові бази, меморіали, музеї та інші об'єкти, які мають безпосереднє відношення до теми війни. Зокрема, це вид туризму, який сильно впливає на цінності людини, її світогляд і сприяє просуванню миру, спокою і стабільності. Відвідування військових місць і подій дає можливість туристам краще пізнати і зрозуміти військову історію і її вплив на суспільство. Це може бути засобом культурного обміну між туристами з різних країн. Розвиток військового туризму буде сприяти збереженню і відновленню об'єктів, пам'ятників, меморіалів, які пов'язані з військовими подіями.

Туризм має бути не тільки пізнавальним, а й повчальним. Варто звернути увагу також на те, що подібні відвідування пам'яток, будівель мають супроводжуватися їхньою детальною історією. У післявоєнний період екскурсії мають бути скеровані на пізнання і нести національно-патріотичний характер у виховному аспекті. Тому навіть зараз під час екскурсій варто розповідати про нашу історію для внутрішніх та іноземних туристів, що зможе сповна продемонструвати нашу ідентичність та цінності. Головне, це зберегти пам'ять про минуле, стане свідченням про те, чого немає бути у світі і які наслідки злих військових діянь. Це хороший «утилізатор» думок

про військові дії, через повне наочне усвідомлення їх наслідків. Позитивним впливом військового туризму є культурний обмін і розуміння, привернення уваги до миру, залучення іноземних інвестицій та міжнародного співробітництва, сприяє збереженню культурної спадщини [39].

Військовий туризм можна поділити на 4 види:

- 1) військово-історичний (відвідування історичних місць, музеїв, фестивалів та реконструкцій);
- 2) зброярський (стрільба з різних видів зброї, пейнтбол, відвідування магазинів зброї та ножів);
- 3) мілітарі-туризм (життя в армійських умовах, навчання військовій підготовці, катання на військовій техніці, польоти на військовому повітряному транспорті;
- 4) воєнний (відвідування «гарячих» точок планети та місць бойових дій) [38].

В Україні є можливість та ресурси розвивати кожен із цих під видів. Особливо після війни варто буде провести низку заходів із оцифруванням, документуванням всіх пам'яток та місць, які стали знаковими в історії України. Варто систематизувати всі дані та скласти перелік місць, які ймовірно можуть стати місцями для відвідування з метою воєнного туризму. Також має бути проведена клопітка робота щодо встановлення та вирішення питання про те, які із пошкоджених пам'яток або повністю зруйнованих місць залишити у тому ж вигляді, яких вони набули під час війни, а що варто повернути, відбудувати та реконструювати за довоєнними кресленнями.

Такі пам'ятки будуть мати особливе значення, як місця які символізують відбудову та нову силу країни або ж вони стануть місцем спомину про війну та всіх жертв. Цей аспект буде ключовим практично у всіх видах туризму.

Тому варто вже розпочинати створювати відповідні документи про розвиток воєнного туризму у Київській, Чернігівській, Сумській, Харківській, Луганській, Донецькій, Запорізькій, Херсонській,

Миколаївській, Одеській областях та в Криму з майбутньою перспективою розвитку даного виду туризму у цих регіонах. Він буде дуже популярним серед українців та закордонних туристів та стане важливим у житті сучасного світового суспільства. Оскільки, люди будуть знати, що війна закінчилась, із відчуттям безпеки зможуть приїжджати та прилітати на територію України і забажають побачити ті наслідки війни, які би стали підтвердженням того, що вони читали та бачили в новинах. Особливо це буде стосуватись областей, які були під окупацією і там помітні найбільш виражені злочини ворога.

Але у цьому запитанні є ще один нюанс - думка та ставлення місцевого населення. Люди, які пережили жахи війни, ймовірно, будуть хотіти того, щоб все, що нагадує їм ті жахливі дні повністю зникло. Тому відповідні установи, які будуть працювати над запровадженням таких екскурсій, мають у першу чергу радитись із місцевими жителями.

Відповідні проекти, які би могли відображати жахіття війни та показувати їх світу вже створюються. ДАРТ планує запустити “Маршрути пам’яті”, які будуть відображати всі злочини ворога у кожній області, де творилися жахіття і наявні докази цього. Вони створили концепцію меморіалізації пам’ятних місць [11]. Такі екскурсії будуть описувати минуле, яке потрібно розуміти як досвід, який більше ніколи не має повторитись у майбутньому. Це маємо засвоїти не тільки ми, а й вся міжнародна спільнота. У січні 2025 року відбулося перше засідання групи з питання розробки єдиного маршруту місцями пам’яті та було визначено критерії для відбору таких місць (див рис. 3.1). Під час цієї події було визначено перспективи розробки даного маршруту. Меморалізація пам’ятних місць має стати важливим інструментом для популяризації подій на теренах України та поширення правди про злочини окупантів. Головним завданням у розробці даного проекту є збереження гармонії між необхідністю захисту історичної, спадщини та з урахуванням потреб місцевих громад та буде відповідати потребам суспільства [8]. Маршрут має бути лише не лише спомином про трагічні події, а й має за мету створити простір для діалогів та рефлексії.

Рис.3.1 Критерії відбору місць пам'яті в Україні [8].

Кардинально змінений ландшафт України під впливом російсько-української війни буде головною туристичною атракцією після війни. Наразі саме цей аспект породив новий сектор у туристичній сфері - воєнний туризм. На сьогодні, в Україні з низки причин є лише невелика кількість турів, які б могли висвітлити жахіття війни. Наразі всі ці пропозиції охоплюють відвідування деокупованих територій та місць воєнних злочинів, які відносно далеко від прифронтових зон та волонтерські, гуманітарні тури, які відомі як донат-тури.

Наявні маршрути переважно зосереджені на деокупованих містах Київської області (Буча, Ірпінь, Гостомель, Бородянка), Харківської, Миколаївської та Херсонської областях. Під час таких турів туристи відвідують знакові історичні місця, об'єкти руйнувань, подорожують до сильно пошкоджених районів.

Вартість таких турів варіюється від 143 до 350 дол США за одноденний тур в Київській області. Багатоденний тур обійдеться в 3300 євро. У таких мандрівках також є свої певні особливості. Зокрема відвідування прифронтової зони. Проведення таких турів є досить важливими, у першу чергу через те, що зазвичай у їхню вартість одразу внесена певна сума, яка спрямована на пожертвування та на підтримку української армії. Портрет

туриста, який їде у такі подорожі - це іноземці-екстремали, які бажають отримати незабутній, доволі специфічний та небезпечний досвід і допомогти Україні хоча б таким своїм внеском. Також це студенти, медики, ветерани та інші особи, які мають на меті особисту трансформацію. Таким чином поняття “моторошного та небезпечного” темного туризму переходить до “туризму солідарності”.

Саме через такий види турів підвищується міжнародна обізнаність щодо жаків російсько-української війни, це сприяє економічній підтримці та допомозі від інших країн. На сьогодні, тури деокупованими містами, донат-тури пропонують українські компанії «Visit Ukraine», «WAR TOURS» та іноземні пропозиції від «TourHQ», «PEEK.COM», «AAA Travel, Trip canvas».

1. **Visit Ukraine** - З кожного туру 10% перераховується у фонд підтримки українських біженців. Весь прибуток з них перераховується на відбудову України. Компанія пропонує 5 турів на тематику воєнного туризму (див. табл. 3.1) [35].

Таблиця 3.1 Аналіз пропозицій від “Visit Ukraine”

Тур	Основні моменти	Тривалість	Що включено у вартість	Вартість
Тури деокупованими містами				
«Супровід деокупованими містами»	Супровід по деокупованих містах (с. Романівка, Буча, Ірпінь, Гостомель, Бородянка), але маршрут може узгоджуватись індивідуально	5 годин	- Трансфер за маршрутом (позашляховик). - Інструкція з правил безпеки. - Професійний гід.	404 Євро
«Київ непереможний»	Протягом оглядової екскурсії туристи відвідують Майдан Незалежності та Хрещатик, Андріївський узвіз, Золоті ворота, , Фонтан Самсон, Софійську площу, Київський фунікулер.	5 годин	- Професійний гід. - Супровід по всьому маршруту.	115 євро

Продовження таблиці 3.1

«Супровід у Чернігів»	Виїзд з Києва, прибуття у с. Киїнка, об'їзд міста з напрямку смт Ріпки (маршрут вторгнення рос. військ), оглядова екскурсія Черніговом, повернення у Київ.	1 день	- Трансфер за маршрутом (позашляховик). - Інструкція з правил безпеки. - Професійний гід.	655 євро
«Україна - від Заходу до Сходу»	Індивідуальний тур. Маршрут: Львів-Київ-Харків-Львів. Оглядова екскурсія Львовом, відвідування деокупованих територій Київщини, оглядова екскурсія Харковом.	5 днів	- Трансфер та інші витрати по маршруту (трансфер з аеропорту Кракова у Львів, потяг Львів-Київ, Трансфер вокзал-готель, потяг Київ - Харків та Харків-Львів, трансфер Львів- Краків). - Проживання - у 3-5 зіркових готелях Львова, Києва та Харкова. - Страхування. - Послуги гідів. - Сніданки в готелях.	1490 євро
Донат-тури				
«Донат-тур у місто-герой Миколаїв і Миколаївську та Херсонську області»	Тур з гуманітарною місією у місто Миколаїв, селища Миколаївської або Херсонської області, відвідування 2-ох або 3-ох сіл, які постраждали від військових дій.	2 дні	- Трансфер усіма маршрутами. - проживання в готелі. - 2 сніданки та-2 обіди. - Екскурсія по Миколаєву. - Послуги гіда. - Послуги перекладача. - послуги екскурсовода. - Мерч - худі або футболка, кепка 4UA. - Фотограф. - Страхування.	1835євро

			- Мінімальний донат на підтримку України у розмірі 500 дол США.	
--	--	--	---	--

Джерело:[35].

2. **TourHQ** - це онлайн-платформа, яка дає змогу користувачам бронювати послуги гідів. Зокрема на даному сайті розміщено 3 маршрути воєнного спрямування(див табл. 3.2) [29].

Таблиця 3.2. Аналіз турпродуктів від компанії «TourHQ».

Тур	Основні моменти	Тривалість	Що включено у вартість	Вартість
«Унікальна подорож в Україну Львів-Київ-Харків-Краматорськ»	Дослідження старого міста Львів (музей Голокосту, Личаківський цвинтар, порохова вежа), місця битв у столиці, тур по столиці (Поділ, Хрещатик, Межигір'я, Київське море), місто Харків, тест-драйв на броньованих машинах. Маршрут по 12 містам України довжиною в 3400 км. Відвідування військового полігону.	9 днів	- Акредитовані перекладачі. - Охорона. - Мікроавтобус комфорт-класу. - Обіди та вечері.	7500 дол США з особи
«Одноденний приватний тур по Київській області - жахи російської області»	Відвідування Бучі, туристи зможуть побачити на власні очі знищену колону з 30 російських машин, розповідь про історію Бучі, Романівський міст, кладовище війни в м. Ірпінь.	1 день	- Трансфер. - Професійний гід. - приватна екскурсія. - транспортний засіб з кондиціонером. - Вода в пляшках.	177 дол США з особи

Продовження таблиці 3.2

«5-ти годинний тур до Києва, Бучі, Гостомеля та Ірпеня з пожертвуванням»	Відвідування історичних пам'яток Бучі, туристи зможуть побачити на власні очі знищену колону з 30 російських машин, Романівський міст, Аеродром Гостомеля, дослідження Києва	5 годин	- Трансфер. - Професійний гід. - Приватна екскурсія. - Транспортний засіб з кондиціонером. - Вода в пляшках.	188 дол США з особи
--	--	---------	--	---------------------

Джерело:[29].

3. **PEEK.COM** - це компанія, що базується в Сан-Франциско (США), заснована в 2012. Вона працює як онлайн-майданчик для бронювання турів та заходів (див. табл. 3.3) [24].

Таблиця 3.3 Аналіз турпродуктів від компанії «PEEK.com»

Тур	Основні моменти	Тривалість	Що включено у вартість	Вартість
«Екскурсія Ірпенем та Бучнею: символ стійкості»	Відвідування Ірпеня, парку письменників, зруйнований центральний парк, посібник?	3 години	- Екскурсійний гід. - приватний транспорт.	149 дол США.
«Приватний тур по Київській області: жахи російської окупації та сучасна історія»		7 годин	- Безкоштовна бутильована вода. - Ексклюзивний приватний тур. - Експертриза професійного гіда. - Трансфер, комфорт із кондиціонером у автомобілі - Включені вхідні квитки та оплати.	Від 87 дол США

Джерело:[24].

4. **WAR TOURS** - Компанія здійснює супровід по точкам війни, щоб всі, хто хоче відвідати та побачити на власні очі жахіття війни. Пропонують 3 тури тривалістю один день по містах, де є відбиток війни [29]

Таблиця 3.4. Аналіз турпродуктів від компанії «WAR TOURS»

Тур	Основні моменти	Тривалість	Що включено у вартість	Вартість
«1-денний індивідуальний тур у Києві»	Огляд знищеної військової техніки: танків, артилерії, ракет. Показ наслідків ракетних ударів. Спілкування зі свідками російських злочинів. Відвідування різних локацій, які пов'язані з війною.	1 день	- Безпечний трансфер по локаціям. - Страхування - Сертифікований гід.	200 євро
«1-денний тур до міст Ірпінь та Буча»	Огляд знищеної військової техніки: танків, артилерії, ракет. Показ наслідків ракетних ударів. Спілкування зі свідками російських злочинів. Відвідування різних локацій, які пов'язані з війною.	1 день	- Безпечний трансфер по локаціям. - Страхування. - Сертифікований гід.	300 євро
«1-денний тур до міста Харків»	Більшість часу з Вами буде місцевий гід задля безпеки. Показ наслідків ракетних ударів. Відвідування локацій з захопленими російськими трофеями. Спілкування з свідками російських злочинів. Відвідування різних локацій, які пов'язані з війною.	1 день	- Безпечний трансфер по локаціям. - Сертифікований гід.	350 євро

Джерело: [32].

5. **AAA Travel, Trip canvas** - це федерація афілійованих автомобільних клубів, які керують мережею туристичних підприємств та пропонують різноманітні послуги, пов'язані з готелями, авіаційною галуззю

та іншими елементами туристичного сектору. Ця компанія пропонує один тур до України, який має мистецьке спрямування, до графіті відомого скандального андерграундного художника Бенксі, якого знає весь світ через його роботи [41].

Таблиця 3.5. Аналіз турпродуктів від компанії «AAA Travel»

Тур	Основні моменти	Тривалість	Що включено у вартість	Вартість
«Бородянка, Буча, Ірпінь - творчість Banksy і ще більше графіті-турів»	Розробники туру зазначають, що війна в Україні - це жахливо, але якимось чином вона часто надихає на творчість. У турі будуть відвідані місця, де залишив свій слід Бенксі і побачити місця, про які писали в новинах. Під час туру туристи побачать багато жахів, але основна увага буде звернена на творчість, таким чином, мати надію на краще. Під час туру побачать творчість і графіті місцевих художників та інші унікальні арт-об'єкти.	1 день	Не зазначено	Від 180 дол. США

Джерело:[41].

Також наразі набувають популярності та створюються віртуальні 3Д-тури для оцифрування та популяризацію сильно-пошкоджених, зруйнованих та недоступних районів. Таку можливість надають різноманітні проекти, такі як: “Київщина. місця пам’яті (ініціатор Київська обласна військова адміністрація)”, “Чернігівщина туристична”.

- **Проект “Київщина. місця пам’яті”** - це проект, який дає можливість кожному побачити та ознайомитись з трагічними подіями, які відбувались на території Київської області навесні 2022 року [23]. За допомогою передових технологій, зокрема віртуальній реальності було оцифровано ключові локації спротиву української столиці від російських загарбників. Подібним чином можна дізнатися правду про всі події, що відбувались на території Київської області на початку повномасштабного вторгнення. Місією проекту є збереження пам’яті про жертв подій та закарбування в історії героїчний

спротив українців. До кожного з оцифрованих місць прикріплені фото та відеоматеріали, докази та свідчення. На сайті можна переглянути історії про 10 локацій, які характеризують український опір проти наступу російських військ [23].

- **«Чернігівщина туристична»** створила **«VR-музей пам'яті війни»**. Це прикордонна область, яка в перші місяці війни була в облозі, частина також під окупацією [45]. Містить безліч зруйнованих та пошкоджених об'єктів, які є прямими доказами злочинів російського війська. Тому для того, щоб меморіалізувати місця та закарбувати пам'ять про те, що тут було наразі створено відповідний проєкт, який містить в собі 3D-тури, в яких відвідувачі можуть побачити жахливі наслідки війни. На сьогодні можна переглянути реальний стан зруйнованих 28 об'єктів [45].

- **«Війна впритул»** - проєкт, який демонструє світовій спільноті, як відбувається знищення української нації [9]. За допомогою кругових панорам у форматі 360°, відео з дронів та 3D-моделювання в особливих деталях. Для більш глибокого розуміння демонстрація ще може відбуватись за допомогою VR-окулярів та імерсійних вставок. Завдяки професійній команді під керівництвом першого сертифікованого фотографа Google в Україні Миколи Омельченко, незважаючи на небезпеку, фіксуються воєнні злочини, які в майбутньому можуть бути використані як докази, за допомогою яких можуть притягнути агресора до відповідальності. На сайті, у розділі «Війна у 360°» можна побачити відповідні матеріали фіксування злочинів у 7 містах та областях України (Запоріжжя, Київ та Київщина, Чернігів та Чернігівщина, Харків та Сумщина) та матеріали окремих важливих зруйнованих. У другому розділі «Війна в 3D», висвітлені зруйновані та пошкоджені об'єкти. Їх загальна кількість – 12 [9].

У рамках даного дослідження автором було розроблено концепцію повоєнного туристичного маршруту, що охоплює території Київської та Чернігівської областей - **«Сучасні реалії незламних міст»**. Цей маршрут є

системною відповіддю на нагальну потребу у збереженні історичної пам'яті, увічненні героїзму українського народу та у документуванні воєнних злочинів, надалі у поширенні серед українського населення та іноземних відвідувачів.

Маршрут розроблено з метою інтеграції історико-культурного пізнання архітектурних та природних пам'яток Києва та Чернігова з відвідуванням локацій, що стали епіцентрами воєнних злочинів та свідками безпрецедентного опору українського народу. Трьохденний формат подорожі забезпечує оптимальне поєднання освітньої, меморіальної та рефлексивної складових, які дадуть змогу учасникам ознайомитись з культурно-історичною спадщиною регіонів та усвідомити масштаби трагічних подій сучасної української історії.

Цільова аудиторія - дорослі, які бажають на власні очі побачити красу нашої столиці та Чернігова з пізнанням іншу сторону медалі - побачити, які згубні наслідки від військової агресії, пересвідчитись та глибше зрозуміти ситуацію в Україні та вшанувати пам'ять жертв.

Для наочності нижче продемонстровано програму маршруту, який буде здійснено за ключовими точками: м.Київ - Київська область - м.Київ - м.Чернігів - м.Київ. (див рис.3.2) Усі зупинки маршруту нанесено на карту згідно із фактичним розташуванням. Загальна тривалість подорожі - 3 дні.

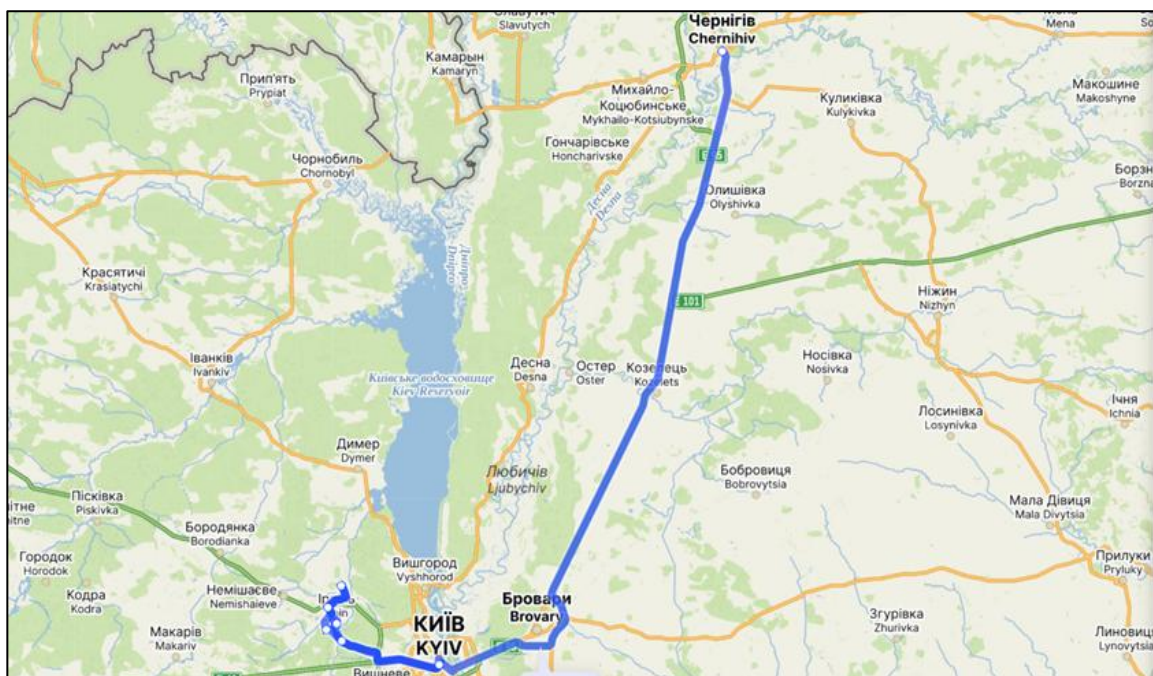

Рис. 3.2. Карта маршруту **”Сучасні реалії незламних міст”**.

Джерело: розроблено автором.

Нижче наведена програма маршруту **”Сучасні реалії незламних міст”** (див табл. 3.6). Цей унікальний туристично-меморіальний маршрут дозволить не лише зануритись у атмосферу старовинного Києва, але дасть можливість побачити на власні очі реалії життя міста у стані війни. Таким чином буде відвідано деокуповані міста Київської області, які стали символами мужності та стійкості українського народу.

Культурно-пізнавальна програма в Чернігові поєднує в одному екскурсійному маршруті знакові історико-культурні атракції міста, половина з яких є пошкодженими або зруйнованими ворогом. Таким чином буде чітко помітно контраст реалій життя, у якому живе вся Україна. Відвідування даного маршруту - це не просто екскурсія, це шанс доторкнутись до живої, сучасної історії, вшанувати пам'ять героїв і усвідомити силу єднання українського народу.

Таблиця 3.6 Програма маршруту "Сучасні реалії незламних міст"

Програма маршруту "Сучасні реалії незламних міст"
День 1: 8.30 - Зустріч та знайомство з групою біля арки Свободи українського народу 9.00-13.00 - Оглядова екскурсія Києвом. Вільний час 13.00-14.00 - Обід 14.00-17.00 - Екскурсія деокупованими містами Київської області 18.00 - повернення у Київ. Заселення у готель 18.10-19.10- Вечеря та вільний час.
День 2: 7.30 - Сніданок у ресторані готелю. Виселення з готелю. 8.30-11.30 - Прибуття у місто Чернігів. 11.30-12.30 - Обід. 12.40-18.20- Екскурсія містом Чернігів. Культурно-пізнавальний туристичний продукт у поєднанні з меморіальним туризмом. 18.30-19.30- Трансфер та заселення у готель 19.40-20.40- Вечеря у ресторані готелю 20.50 - Вільний час у місті.
День 3: 9.00-10.00 - Сніданок у готелі. 10.00-10.30 - Виселення з готелю. 10.40- 13.40 - Трансфер з Чернігова до Києва (до залізничного вокзалу). 13.50 - Кінець маршруту.

Джерело: розроблено автором.

Серед відвідуваних місць наявні:

- 1. **Місто Київ.** Пішохідно-оглядова екскурсія містом (див табл. 3.7, рис 3.3).

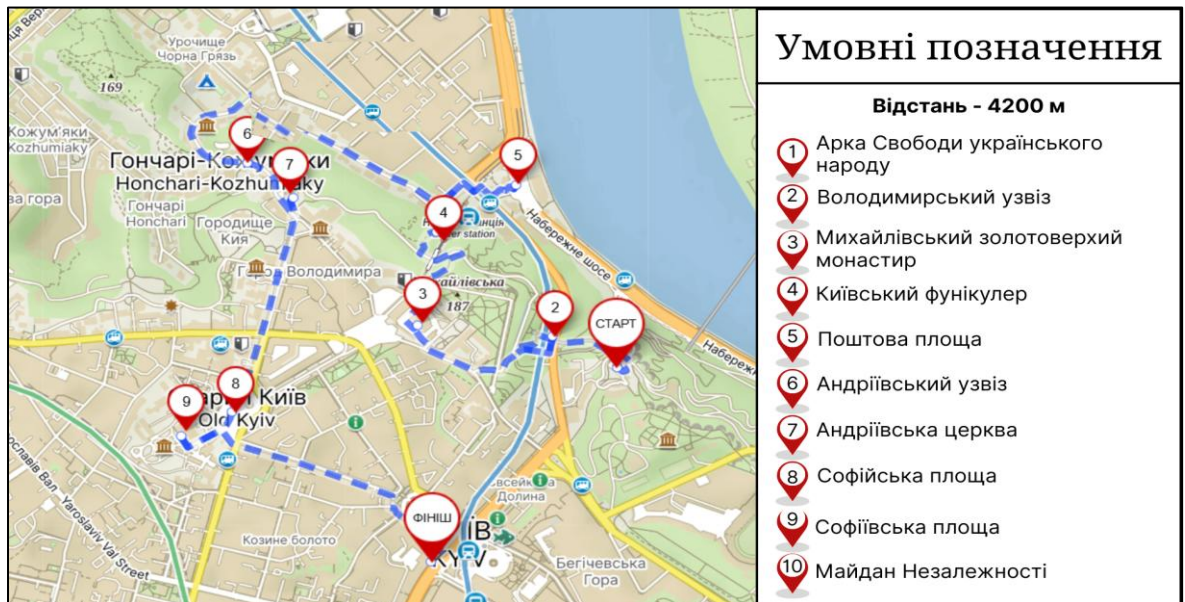

Рис 3.3. Карта «Маршрут оглядової екскурсії Києвом».

Джерело: розроблено автором

Таблиця 3.7. Характеристика об'єктів оглядової екскурсії Києвом [13].

№	Об'єкт	Характеристика
1	Арка свободи українського народу	Це символ відродження Києва на мальовничих схилах Хрещатого парку. Це не просто архітектурна споруда, а символ боротьби, змін і нових сенсів, які переплітаються в долі кожного українця.
2	Володимирський узвіз	Знакова історична вулиця Києва, що мальовничо спускається з Європейської площі до Подолу з гарними видами на панорамні види Дніпра.
3	Михайлівський золотоверхий собор	На початку XII ст. храм був єдиним у Києві, який мав золоту баню, тому й отримав назву «золотоверхий». Це не лише духовний осередок, а й символ боротьби за свободу. У його стінах знаходили прихисток учасники Євромайдану і дзвони монастиря, били під час спроби розгону протестів у 2013 році вперше за 800 років.
4	Київський фунікулер	Одна з найстаріших транспортних споруд столиці, що з'єднує Поділ із Верхнім містом. Це не лише засіб пересування, а й частина міської історії, яка надає особливого колориту прогулянкам центральними вулицями Києва.
5	Поштова площа	Одна з найдавніших площ Києва. Археологічні дослідження виявили, що торговельні поселення були тут ще в IV столітті. За доби Київської Русі пролягав літописний шлях «з варяг у греки», імовірно, тут хрестили киян у 988 році, припускають науковці
6	Андріївський узвіз	Це не просто вулиця, а справжній символ столиці України. Цей куточок міста став свідком безлічі подій та втіленням міського шарму. Від початку існував як найважливіша міська магістраль та з'єднує верхню і нижню частини Києва.

7	Андріївська церква	Велична православна святиня в стилі бароко, яка є однією з найвидатніших архітектурних пам'яток Києва XVIII ст. Споруджена за проєктом Бартоломео Растреллі вона стала пам'яткою монументального живопису.
8	Софійська площа	Софійська площа в Києві – одна з найстаріших площ міста. Розташовується перед величним Софійським собором. Саме тут у 1648 році кияни зустрічали військо Богдана Хмельницького після перемоги над польською шляхтою. Тоому тут стоїть пам'ятник гетьману.
9	Софіївський собор	Національний заповідник «Софія Київська» є одним із найвеличніших історико-архітектурних комплексів України, що входить до списку Світової спадщини ЮНЕСКО. Його центром є Софіївський собор, один з найважливіших архітектурних та історичних пам'яток України, зведений в 1037 році за наказом київського князя Ярослава.
10	Майдан Незалежності	Головна площа Києва, місце, де збирається український народ для виявлення своїх прав і свобод. Помаранчева та Революція Гідності – це події, які відбувалися саме тут і змінили хід історії нашої країни. Монумент Незалежності України – символ відродження держави, встановлений на Майдані на честь 10 річниці незалежності України.

Джерело: узагальнено автором [13]

- 2. **Маршрут з Києва до Київської області**, до деокупованих територій в міста-герої Ірпінь, Бучу, Гостомель (див рис 3.4, табл. 3.8)

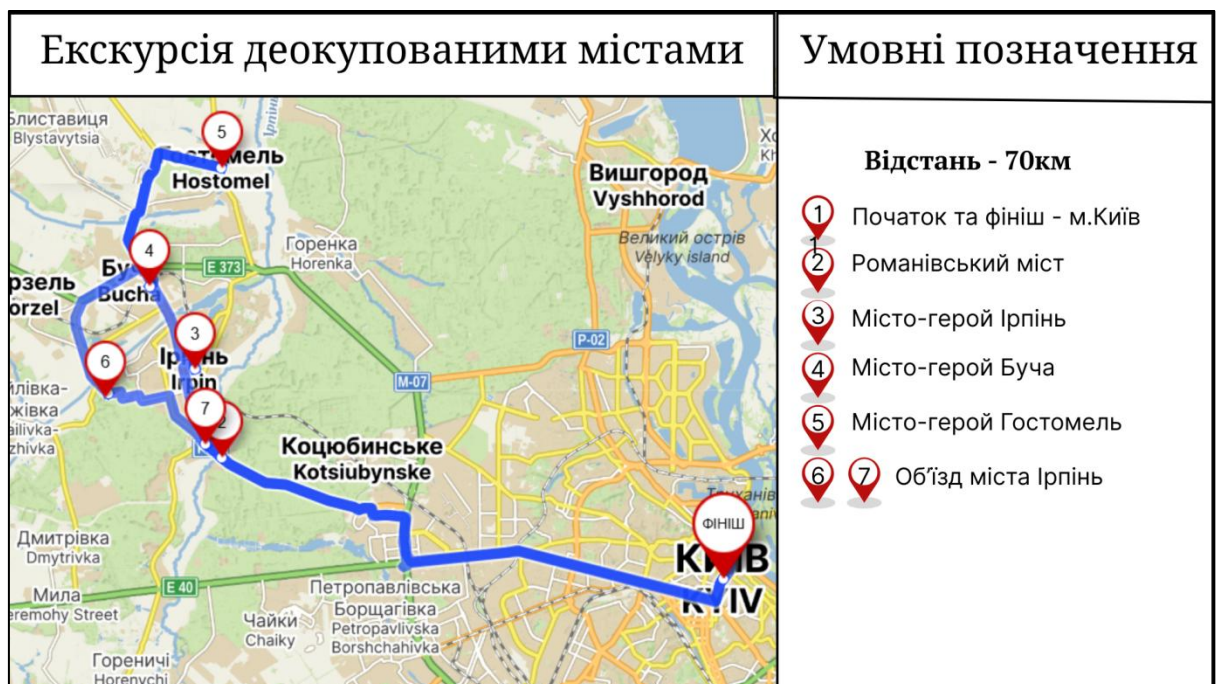

Рис 3.4. Карта «Маршрут екскурсії деокупованими містами Київщини.

Джерело: розроблено автором.

Таблиця 3.8. Характеристика об'єктів екскурсії деокупованими містами
Київщини [35]

№	Об'єкт	Характеристика
1	Романівський міст	Село Романівка (дорога в Ірпінь) - Це був фронт та українська лінія оборони. Саме через Романівку проходила дорога, яка надавала для міст Ірпінь, Буча, Гостомель, Ворзель і навіть до населених пунктів у бік Бородянки необхідні товари для виживання.. Через цю переправу пішки евакуювались жителі Ірпеня, Бучі та Гостомеля.
2	Місто-герой Ірпінь	У цьому місці проїжджаємо Романівський міст та заїжджаємо на вулицю Університетську. Перша зупинка на цвинтарі техніки, яка була знищена в боях за Ірпінь. Друга зупинка в центрі міста. Ірпінський Дім Культури. Житловий комплекс "Ірпінські липки. Робимо третю зупинку та ідемо до Бліндажів у лісі біля Ірпеня.
3	Місто-герой Буча	Заїжджаємо до міста та перетинаємо вул. Яблунську. Це та сама вулиця, з якої були жахливі кадри розстріляних мирних жителів. Проїжджаємо вул. Вокзальну на якій було розбито колону з близько 30 одиниць техніки ворога, їдемо до церкви через центральну частину міста. Церква Святого Апостола Андрія Первозванного та Усіх Святих ПЦУ. Саме на її території було організовано масове поховання українських громадян, які були розстріляні російськими солдатами.
4	Місто-герой Гостомель	По дорозі оглядаємо Гостомель. Їдемо до аеропорту Антонова та до військового містечка. Розповідь про те, що у Гостомелі перебував легендарний літак "Мрія". Їдемо через Гостомель до Ірпіня, і заїжджаємо через іншу частину міста, де знищені житлові багатоповерхівки. Можемо зробити там зупинку. Опісля повернення до м.Київ.

Джерело: узагальнено автором [35].

- 3. Місто Чернігів - Екскурсія містом Чернігів (див рис. 3.5, табл. 3.9)

Таблиця 3.9. Характеристика об'єктів екскурсії містом Чернігів

№	Пам'ятка	Опис
1	Антонієві печери	Печерний комплекс XI - XIX ст., що знаходиться у Болдиних горах у Чернігові. Цей комплекс печер заснований князем Святославом Ярославичем та Антонієм Печерським, який є одним із засновників Києво-Печерського монастиря. Комплекс достатньо великий - з підземними храмами, келіями та тунелями, як підземний монастир. Протяжність - 350 метрів.[20; 45]
2	Катерининська церква	Пам'ятка розташована в історичному середмісті, поблизу давнього Дитинця. Катерининська церква в Чернігові є найвизначнішою в Україні пам'яткою стилю українського (козацького) бароко.Ввідіграє важливу роль містобудівної доміанти історичного середмістя.[20; 45]

Продовження таблиці 3.9

3	Спасо-Преображенський собор	Один з найдавніших храмів Русі. Розташований в історичному середовищі Чернігова, у центрі колишнього дитинця. Єдина з пам'яток культурної спадщини на території Чернігова та області, що потрапила до Міжнародного переліку культурних цінностей, які перебувають під тимчасовим посиленням захистом ЮНЕСКО [20; 45; 51].
4	Собор Бориса й Гліба	Нині Борисоглібський собор є музеєм Національного архітектурно-історичного заповідника «Чернігів стародавній».. Також він виконує функції Будинку хорової спадщини, де проходять концерти духовної музики.[20;45].
5	Єлецький монастир	Розташований на підвищеному правому березі річки Десна. Один із найстаріших монастирів України. Навесні 2022 року російські окупанти обстріляли Єлецький Успенський монастир. Були пошкоджені фасади монастирських мурів, брама та дзвіниця XVII століття, барабани куполів XI–XVII століття. [20; 45]
6	П'ятницька церква	Унікальний витвір майстрів останнього періоду давньоруської архітектури. Названо на честь святої Параскеви-П'ятниці — покровительки торгівлі, сільського господарства та сім'ї. Значну увагу приділено оздобленню зовнішнього об'єму храму. Пошкоджена внаслідок ракетного удару по Драмтеатру [19; 42]
7	Красна (театральна) площа	Красна площа з прилеглими до неї скверами – з 1930-х років, один із найкрасивіших районів Чернігова, його культурний та адміністративний центр. Красна площа у Чернігові є єдиною в Україні площею, покритою старою клінкерною цеглою [20; 45]
8	Чернігівський обласний молодіжний центр (колишній кінотеатр імені Щорса)	Пам'ятка архітектури місцевого значення в Чернігові. Це була одна з небагатьох будівель 30-х років, що уціліла. У будівлі розміщувався Чернігівський обласний молодіжний центр. Будівля була сильно пошкоджена (частина зруйнована) в ході вторгнення Росії в Україну — в результаті авіаудару по будівлі Чернігівської міської ради [45].
9	Чернігівський літературно-меморіальний музей-заповідник Михайла Коцюбинського	Музей-заповідник став не лише меморіалом літературної спадщини Михайла Коцюбинського, а й осередком дослідницької роботи з питань вивчення літературної діяльності письменника, є місцем згуртування творчої інтелігенції Чернігівщини. Увечері 6 березня 2022 року під час облоги міста садиба була пошкоджена внаслідок обстрілу російськими військами. Уламки мін пошкодили вікна, стіни, стелю, меморіальний рояль. Внаслідок обстрілу з'явилися тріщини у фундаменті та веранді [45].

Продовження таблиці 3.9

10	Зруйнований житловий будинок на вул. В'ячеслава Чорновола 15	Звичайний 9-ти поверховий житловий будинок у яких націлено випущено декілька бомб, які повністю зруйнували будинок. Два під'їзди не підлягають відновленню [45].
11	Стадіон імені Ю.О Гагаріна.	Один із найстаріших стадіонів України, розташований в Чернігові. Зазнав бомбардувань під час Другої світової війни, але був відбудований. Стадіон вміщував 12060 глядачів. Під час російської блокади Чернігова стадіон зазнав обстрілів і авіабомбардувань 11 березня 2022 року. Тоді російські пілоти скинули три 500-кілограмові авіабомби. Одну згодом знайшли не розірваною. Внаслідок бомбардування пошкоджено поле арени та зруйнована одна із трибун [37; 45].
12	Державна міграційна служба України	Будівля, де знаходився відповідний державний орган, є повністю зруйнована.[45].
13	Чернігівська обласна бібліотека для юнацтва	Основна діяльність бібліотеки сприяла розвитку української культури, збереженню історії України. Фонд її становив майже 62 тисячі книг. Вночі 11 березня 2022 року під час облоги міста основна будівля бібліотеки зазнала значних пошкоджень внаслідок бомбардування російськими військами, ворожа авіація скинула три фугасні 500-кілограмові бомби. У результаті 7 тисяч книжок фонду було втрачено [45]
14	Лижна дитяча школа у Чернігові	Місце, де виховувалися чемпіони України, учасники Олімпіад й навіть параолімпійські чемпіони. До повномасштабного вторгнення тут проводили чемпіонати України та Гонки Чемпіонів. У лютому та березні 2022 року на лижній базі тривали бої за Чернігів. Російські війська обстрілювали територію з артилерії та скинули декілька авіабомб, внаслідок чого були зруйновані всі приміщення [25; 45].
15	Церква святителя Феодосія	храм святителя Феодосія – перший храм, який було збудовано у Чернігові після здобуття Україною незалежності. Храм було освячено 1996 року.13 березня церкву святителя Феодосія російські війська обстріляли з артилерії. Вщент згоріла дзвіниця, іконостас, престол, богослужбові книги та ноти. Під час обстрілів в церкві переховувалися 22 людини[20; 45]

Джерело: узагальнено автором.

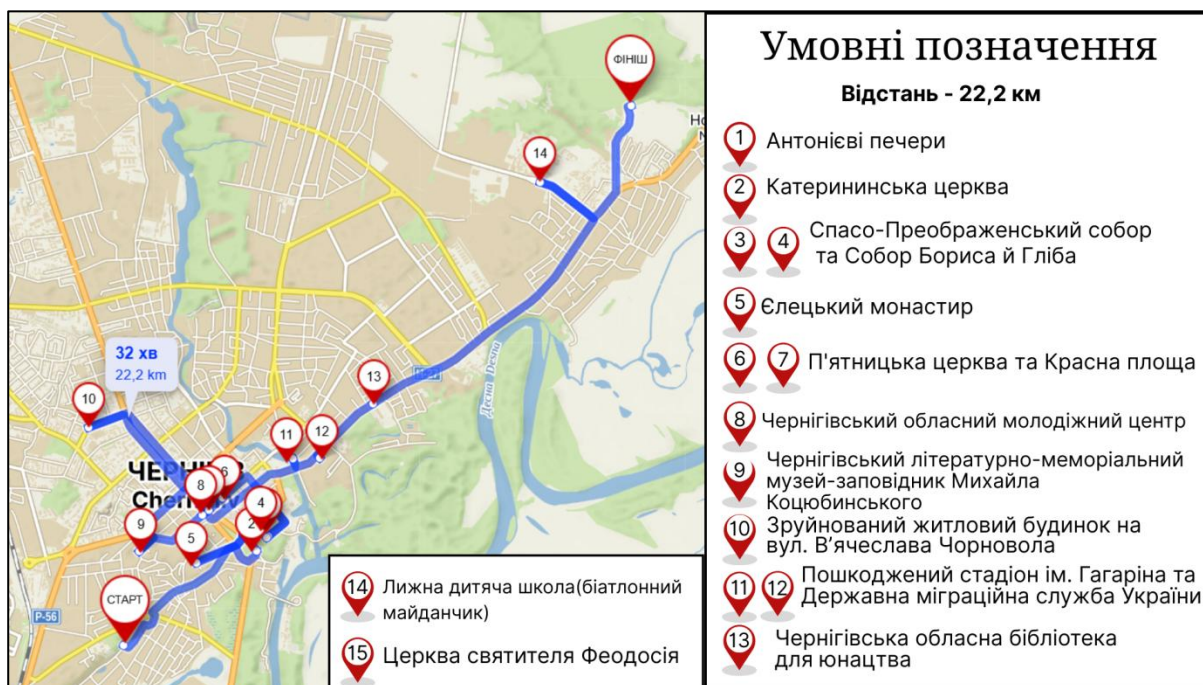

Рис 3.5 Карта «Маршрут екскурсії містом Чернігів».

Джерело: розроблено автором

Підсумовуючи все зазначене вище, слід зазначити, що розроблений маршрут відповідає сучасним тенденціям і може бути використаний із перспективою сучасного проведення екскурсії туристично-меморіального спрямування.

Розробка туристично-меморіального маршруту, що охоплює Київ, деокуповані території Київщини та Чернігів, є актуальним і значущим проєктом у сучасних умовах розвитку туристичної галузі України. Цей маршрут виходить за рамки традиційного виду туризму, адаптований під сучасні виклики та поєднує в собі глибокий, легкий та ностальгічний культурно-історичний ефект та протилежний - миттєвий, такий, що примушує повернутись у реальність. Містить потужний меморіальний аспект. Вони дисонують між собою, але дуже точно описують українські реалії.

Ключові аспекти та значення розробленого маршруту:

- Культурно-пізнавальна цінність: маршрут дає можливість ознайомитись з багатовіковою історією та культурною спадщиною України у місті Києві та Чернігові.

- Меморіальний та патріотичний аспект: Включення деокупованих територій Київської області, пошкоджених та зруйнованих культурних пам'яток Чернігівщини є ключовими елементами маршруту. Це дає можливість побачити наслідки російської агресії, відчути як це, коли життя розділяється на “до і після”. Таким чином демонструється стійкість, незламність та відродження українського життя. Такий підхід сприяє усвідомленню реалій, нищівної історії, формує національну ідентичність і патріотизм. Важливо вшановувати пам'ять про жертв, героїв і усвідомлювати ціну людської свободи.

- розвиток військового туризму: маршрут ефективно інтегрує елементи воєнного туризму, який дає можливість глибше зрозуміти сучасні події та їхній вплив на Україну. Такий продукт може зацікавити українських та іноземних туристів на сьогодні та у післявоєнний період.

- сприяння відродженню регіонів: ведення туристичної діяльності це один із способів підтримки економічного та соціального становища територій, що сприяє їхньому відновленню, розвитку малого бізнесу, створенню робочих місць та підвищенню рівня життя у постраждалих регіонах.

3.2 Перспективи розвитку іноземного пізнавального туризму до України після війни.

Повномасштабна війна на сучасному етапі негативно впливає на розвиток туристичної індустрії. Після її закінчення особливу увагу варто приділити місцям пам'яті, воєнному туризму та меморіалізації пам'яток, для того, щоб висвітлити жорстокі дії ворога та масштаби руйнації від війни. Треба звернути увагу і на «національно-патріотичний туризм» для відображення помилок минулого.

Після війни відкриваються нові можливості для розвитку туристичної сфери, як внутрішнього так і міжнародного. Тоді буде потрібно збалансувати туристичні потоки по країні, більше звертати увагу на деокуповані території,

щоб сприяти їхньому розвитку та відновленню. У перший час, тільки українці, згуртувавшись, можуть вивести Україну на відповідний рівень. Сучасний світ потребує швидких та обдуманих рішень, тому про відбудову країни та її складових потрібно думати вже зараз, щоб не відставати від сусідів-європейців. Пріоритизація найважливішого і пошук «золотої середини», я вважаю, буде дуже доцільним у аспекті відновлення нашої країни.

Наш досвід унікальний. Настільки жахливої війни у світі ще не було, вона характеризується сильними втратами в економічному плані, чисельністю втрат людського потенціалу та трудового ресурсу, руйнування соціальної, виробничої, цивільної інфраструктури, втрата економічного та частини політичного потенціалу, характеризується наслідками для природи, культури та туризму. Все це потребує чітких, обдуманих, скоординованих рішень. по відновленню.

Зараз дуже важко зрозуміти справжні масштаби руйнувань на території України, це також є фактором, який унеможлиблює проведенню структурного аналізу проблем та перешкоджає процесу пошуку рішень для їх вирішення. Потенційні загрози ще досі існують, і будь-які плани можуть у мить зникнути із тим, як кудись попадає ракета. Тому в такому випадку використання іноземного досвіду стає неможливим, хоча основні уроки з них Україні все ж варто засвоїти. Після війни буде те «вікно можливостей», яке варто використати з найбільшим успіхом для жителів країни та відновлення іміджу нашої держави на міжнародній арені. Тоді з'явиться новий досвід, який хтось також буде аналізувати та робити для себе висновки. Ми у свою чергу маємо зробити так, щоб цей досвід також був успішним. Відновлення економіки та інших сфер не має базуватись на рамках «довоєнного відновлення». Час не стоїть на місці, все має модернізовуватись згідно тому часу та тенденцій, в якому це відбувається. Це має бути тотальне відновлення та модернізація соціально-економічної сфери та туризму.

У міжнародному досвіді головними індикаторами «застою» розвитку

були значні масштаби національної державної монополії, неправильне розподілення коштів між секторам економіки, нерівномірне відновлення галузей функціонування, високий рівень корупції, непрозорість процесу неспроможність влади приймати рішення. Мало уваги приділяли просуванню країни, яка могла б залучити багато джерел фінансування та інвестицій. У першу чергу, потрібно спрямовувати сили та частину фінансування для розвитку трудових ресурсів та людського капіталу. Без людей відбудова держави буде стояти на нульовій позначці. Тому Україні варто уникати даних помилок, проводити інституційні реформи на засадах прозорості всіх процесів, із залученням професіоналів. Органи влади, всі її ланки мають працювати над однією метою – успіхом у відновленні та функціонуванні країни. Варто будувати тісні зв'язки зі світом через міжнародні організації, не сподіватись лише на інвестиції та гроші від Заходу, правильно розподіляти ті кошти, які країна буде отримувати, створювати умови для розвитку та реалізації інвестиційної діяльності. Найголовніше, щоб все було прозоро та без корупції.

Важливим елементом є програми повернення мігрантів. Далі на нас чекає євроінтеграція та міжнародне співробітництво, що дасть змогу нашій країні вийти на новий рівень.

Міжнародний туризм стане ключовим у відновленні країни. Варто зауважити, що війна вивела Україну на новий рівень. Про таку країну вже знає цілий світ і більшість потенційних іноземних туристів вже чекають моменту закінчення війни, щоб приїхати і дослідити нашу країну. Всім, у першу чергу, буде цікаво побачити наслідки війни на нашій території. таким чином стрімко буде розвиватись воєнний туризм. Разом із ним буде просуватись і історико-культурний, пізнавальний туризм. Представники різноманітних великих компаній будуть приїхати в Україну для офіційних зустрічей чи підписання певних договорів - таким чином буде розвиватись діловий туризм. Особливого розвитку зараз у світі набуває зелений та активний туризм - його легко можна буде реалізувати на території

Карпатського регіону. Про спадщину ЮНЕСКО в Україні також вже багато людей обізнано, тому з ймовірністю можна буде прогнозувати і розвиток пішохідного, культурного, етнографічного та гастротуризму в Україні. Приїжджаючи сюди, люди будуть пізнавати різні елементи нашої ідентичності та культури, а опісля приїзду додому вони будуть це розповсюджувати у соцмережах та серед знайомих. Наша мета, у післявоєнний час, це покращити надання туристичних послуг, створювати сильні рекламні кампанії та просувати туристичні атракції та цікаві елементи нашої країни, щоб сюди хотілось приїхати ще раз. Для цього уряду нашої держави варто плідно працювати разом із населення для досягнення кращого ефекту. Вони у також мають розповсюджувати інформацію про туристичну Україну на міжнародній арені.

Отже, після війни ми будемо мати багато можливостей, якими ми маємо скористатися, щоб побудувати успішну країну, з урахуванням безпеки у майбутньому. Головне варто пам'ятати, що національна єдність - це фундамент всього і без неї буде дуже складно вивести країну на європейський рівень.

Після війни туризм сильно зміниться, разом із ним почнуть модернізовуватись і всі інші компоненти, які наповнюють його. Варто не гаяти час і розуміти, що всі пошкодження і руйнування об'єктів культури потрібно задокументовувати, оцифровувати вже наразі, не чекати на закінчення бойових дій. Відновлення туризму буде важливим елементом повоєнного, економічного відновлення нашої країни. Перспектива розвитку туризму у повоєнний час буде характеризуватись популяризацією туристичних атракцій України. Модернізація туристичних комплексів, зокрема на Заході України спочатку мають приваблювати туристів з інших країн. Зокрема Буковель, який у довоєнний час набирив популярності серед туристів із Арабських країн.

Розвиток туристичної інфраструктури займає також одну з провідних позицій – варто залучати на територію України представників провідних

готельних мереж, щоб їхні заклади розміщення відкривались на нашій території. Це все сприятиме надходженню іноземної валюти і буде позитивно впливати на швидке відновлення пошкоджених об'єктів.

Перспективними напрямками відновлення туризму в Україні будуть: розвиток ділового, спортивного, пізнавального, активного, зеленого, етно-культурного, воєнного туризму.

Варто проводити програму залучення іноземного співробітництва, щоб якомога швидше відновити міжнародні туристичні потоки. Це містить в собі такі кроки:-

- встановлення зв'язків та договорів з іноземними інвесторами, міжнародними організаціями;
- розроблення маркетингових стратегій для просування туристичної України на закордонному ринку
- створення регіональних туристичних програм;
- відновлення зруйнованої чи пошкодженої туристичної інфраструктури;
- популяризація різних видів туризму, зокрема і особливо специфічних таких як воєнний туризм. Міжнародні співробітництва з відомими компаніями;
- вихід українських туристичних операторів на міжнародний рівень та відкриття нових туристичних агенцій за кордоном.

3.3. Проблеми й перспективи внутрішнього туризму після перемоги України

Внутрішній туризм в Україні відіграє ключову роль у соціально-економічному розвитку країни і буде дуже важливим для України у післявоєнний період. Під час війни туристична галузь показала свою надзвичайну стійкість, він не зупинився, а в деяких регіонах почав зростати. Тому очікується, що після війни саме внутрішній туризм стане рушійною силою надходжень коштів до бюджету України, що буде стимулювати

розвиток та відновлення всіх пошкоджених секторів [6]. Тим паче, внутрішні потоки набудуть ще іншого соціального значення серед населення. Після перемоги українці будуть подорожувати своєю країною з метою волонтерства та воєнного туризму, у регіони, які постраждали внаслідок воєнних дій. Патріотичний елемент зробить внутрішній туризм для українців як осередок, який не лише буде удосконалювати економіку держави, а й зміцнюватиме національну єдність. Після тривалого періоду стресу та заборон українці матимуть сильну потребу у відпочинку та відновленні сил та будуть пізнавати свою країну. Тим паче, на теренах України вже буде безпечно, що і сприятиме подорожам.

Внутрішній туризм буде розвиватись у таких напрямках:

- Меморіальний(воєнний туризм) – буде одним з найпопулярніших та найперспективніших видів туризму після війни. Відвідування місць бойових дій: меморіалів, музеїв, маршрутів пам'яті, пізнання місць героїчної слави та перемоги України, буде популярним напрямом для українців, які хочуть побачити жахіття війни в інших частинах України та вшанувати та зберегти пам'ять про загиблих
- Лікувально-оздоровчий та реабілітаційний туризм: особливо важливим цей вид туризму буде для військовослужбовців, ветеранів, дітей та родин та всіх людей, які через пережиті травми, стрес потребуватимуть відпочинку та реабілітації в санаторіях та лікувальних комплексах.
- Волонтерський туризм – Після війни значний попит буде на волонтерський на волонтерські, благодійні поїздки, які будуть допомагати у відновленні пошкоджених територій, зруйнованих будівель та інших об'єктів.
- Екологічний (зелений туризм) – природа стане головним джерелом відновлення та перезавантаження. Люди, які шукають спокою, активного відпочинку будуть влаштовувати походи в гори, прогулянки екологічними стежками та заповідниками.

- Етнотуризм та гастрономічний туризм – чинник війни сприяв розвитку інтересу населення до своєї ідентичності, культури традицій та гастрономії, у різних регіонах країни. Таким чином, буде активна популяризація традицій українського народу у вигляді проведення народних свят, виставок, фестивалів.
- Відвідування родичів та друзів – після скасування загальної мобілізації, чоловіки. Яким більше 25+ років разом із своїми сім'ями та друзями матимуть змогу подорожувати територією України, а не лише в межах своєї області.
- Діловий – із закінченням війни будуть відновлюватись ділові відносини між підприємствами з інших регіонів України. Тому зросте попит на ділові поїздки та конференції на теренах України.

Загалом, внутрішній туризм зазнає глибокої трансформації у попиті за метою подорожей. Пріоритетними напрямками будуть: меморіальний, лікувально-оздоровчий та етнокультурний види туризму.

Найпопулярнішими регіонами для відвідуваннями будуть ті, що зараз відносно безпечні під час війни. Зокрема, це Київщина, Львівщина, Чернівецька область, Івано-Франківська область, Карпати та Закарпаття. Характерною ознакою цих територій є те, що вони не потребують значних витрат на відбудову інфраструктури, оскільки значних руйнувань на цій території не спостерігалось. У перспективі, вони стануть головними атракціями після війни, завдяки своєму культурному, рекреаційному, природно-кліматичному потенціалу.

ВИСНОВКИ

У рамках виконання бакалаврської роботи було проведено всебічне дослідження проблеми впливу війни на туризм в Україні. Дане дослідження є важливим у контексті безпрецедентних викликів, які спричинені повномасштабною військовою агресією. Його актуальність детермінована необхідністю комплексного розуміння динамічних процесів, що відбуваються у туристичній галузі, яка донедавна була однією з найперспективніших галузей економіки України. Під час дослідження було досягнуто мети наукової роботи, що полягала у досліді важливих туристичних показників, виявлення впливу війни на галузь визначення перспективи відновлення та розвитку туризму у післявоєнний період. Виявлено, що Україна після війни зможе стати однією з найцікавіших destinations у світі. Як тільки-но відкриється повітряний простір, тисячі зацікавлених туристів будуть приїжджати на територію нашої держави. Це стане стимулом до відновлення її економіки, світового іміджу

У ході виконання дипломної роботи:

1. Досліджено загальний вплив війни на туристичну галузь України. Зокрема проаналізовано показники туристичної діяльності як одного з пріоритетних напрямків у розвитку української економіки. Оцінка масштабів продемонстрована у показниках частки туризму у ВВП України, у динаміці податкових надходжень та туристичного збору після початку війни. Також важливим елементом, який демонструє стійкість галузі є створення робочих місць та кількість інвестицій у туристичну індустрію
2. Вивчено міжнародний досвід відновлення туризму в країнах, що пережили військові конфлікти.
3. Проведено аналіз туристичних потоків у довоєнний період та після повномасштабного вторгнення. Вивчено структуру українського туристичного ринку та елементи туристичної атрактивності, зокрема

досліджено потоки міжнародного туризму та основних відвідувачів України та виявлено ситуацію з внутрішнім туризмом на її теренах.

4. Вивчено зміни у попиті та поведінці туристів на сучасному етапі та у післявоєнний період. Проведено опитування, яке демонструє ситуацію з внутрішнім туризмом та факторами його стримування та популяризації.
5. Проаналізовано зруйновані та пошкоджені туристичні та історико-культурні об'єкти України внаслідок воєнних дій на території України.
6. Досліджено туристичні продукти українських та іноземних компаній, які організовують подорожі територією України під час війни. Визначено пріоритетні напрямки подорожей Україною з урахуванням нового виду туризму –воєнного. Виділено основні правила безпеки під час організації подорожей.
7. Вивчено основні принципи меморіалізації пам'яток та місць, які постраждали внаслідок військових дій.
8. Оцінено потенціал розвитку різних видів туризму в Україні після перемоги України, до них належать: внутрішній туризм, етнотуризм, гастрономічний туризм, лікувально-оздоровчий, меморіальний туризм, екотуризм.
9. Сформульовано стратегічні напрями та рекомендації щодо розвитку туризму в Україні після війни.

Отже, туризм в Україні зазнав сильної трансформації. Війна спричинила хвилю нищівної шкоди Незважаючи на це, галузь вижила. На національному рівні туризм розвивається, багато жінок з дітьми подорожують за кордон. також вагома частина населення країни почали пізнавати нашу країну. Таким чином, пропозиції на ринку внутрішнього туризму тільки збільшуються. У перспективі, після війни Україна зможе перевершити всі туристичні показники, які мала до цього. Туристична галузь є конкурентоспроможною та перспективною у післявоєнному відновленні. Про Україну зараз знає вже весь світ, як місце нескореності, тому особливо

популярним стане воєнний туризм, оскільки більшість іноземних туристів будуть мати бажання побачити наслідки війни. щоб точно впевнитись у тому, наскільки українці сильний народ і підтвердити все те, що вони чули в новинах та читали в соцмережах. Головне, щоб над цим працювали всі разом - держава та народ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Баженова С., Пологовська Ю., Бикова М. Реалії розвитку туризму в Україні на сучасному етапі. Наукові перспективи. 2022. № 5(23). С. 168–180
2. Білоус, С., Безручко, Л., & Лемега, Н. (2022).. Стратегічні напрямки відновлення сфери послуг України у поствоєнний період. Економіка та суспільство, (46). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-46-3>
3. Близько чверті "туристичних магнітів" України або окуповані, або зруйновані, або частково пошкоджені - голова Держтуризму. URL:<https://interfax.com.ua/news/general/917978.html>
4. Бойко, З., Горожанкіна, Н., & Грушка, В. (2024). Тенденції розвитку туризму в Україні в умовах воєнного часу. Економіка та суспільство, (59). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-7>
5. В Україні офіційно переселенців 4,6 мільйона, а фактично їх на мільйон менше: причина URL: <https://surl.li/unxcug>.
6. Васильєва О.О., Домашенко С.В., Каптюх Т.В. Перспективи розвитку туристичної галузі України у післявоєнний період. Інфраструктура ринку. 2023. Випуск 72. С. 185–191. URL: http://market-infr.od.ua/journals/2023/72_2023/35.pdf
7. Випробування війною. Що показало опитування туристичного бізнесу в 2024 році URL:<https://omore.city/articles/391576/stan-turizmu-v-ukraini-2024>
8. Відбулось перше засідання робочої групи з розроблення єдиного маршруту місцями пам'яті URL: <https://surl.li/ciqgjr>
9. Війна впритул. URL: <https://war.city/uk/objects/>
10. ДАРТ оновив перелік туристично-інформаційних центрів України. URL:<https://www.tourism.gov.ua/blog/dart-onoviv-perelik-turistichno-informaciynih-centriv-ukrayini>
11. ДАРТ представило Концепцію меморіалізації пам'ятних місць. Київщина стане пілотним регіоном. URL: <https://surli.cc/ucevgl>

12. ДАРТ та ЛУН продовжують працювати над Мапою безбар'єрності: Туризм URL:<https://surli.cc/cdxbpg> і
13. Департамент туризму та просування міста Київ URL:<https://gotokyiv.com/>
14. Державне агентство розвитку туризму. До бюджету громад у 2024 році надійшло майже 273 млн грн туристичного збору, URL:<https://surli.cc/heufbj>
15. Державне агентство розвитку туризму. Одеса увійшла до ТОП міст за версією The Independent, які варто відвідати у 2022 році. URL:<https://www.tourism.gov.ua/blog/odesa-uviyshla-do-topu-mist-za-reytingom-the-independent>
16. Державне агентство розвитку туризму. Туристична статистика: податкові надходження від тургалузі по регіонах URL: <https://surl.li/vrnbsy>
17. Державне агентство розвитку туризму. У 2024 році туристична сфера України принесла в бюджет майже 3 млрд грн URL:<https://www.tourism.gov.ua/blog/u-2024-turistichna-sfera-ukrayini-prinesla-v-byudzheth-mayzhe-3-mlrd-grn>
18. Державне агентство розвитку туризму. 4,2 млн іноземців та 14,7 млн українців: дані про перетин державного кордону за 2021 рік URL: <https://surli.cc/mhyqsg>
19. Державне агентство розвитку туризму. У 2021 році в Україні найбільше витрачали грошей туристи з ОАЕ URL: <https://surl.li/axrtts>
20. Екскурсійний супровід “Tours De Kyiv” URL:<https://toursdekyiv.com.ua/uk/pamiatki-chernigova>
21. Карпенко, Ю., Логвин, М., Тараненко, О., Логвин, Д., & Луценко, О. (2023). Стан розвитку туризму в умовах війни та повоєнне відновлення Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія «Економічні науки», (2 (108), 59-68. <https://doi.org/10.37734/2409-6873-2023-2-8>

22. Київська школа економіки. Звіт про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії росії проти України станом на листопад 2024 року. URL: <https://surl.lu/qxtovl>
23. Київщина. Місця пам'яті URL: <https://surl.li/yciudm>
24. Компанія «PEEK.COM» - URL: <https://www.peek.com/>
25. Лижна база у Чернігові: руйнація, донати та траса рівня чемпіонату світу URL: <https://www.0462.ua/>
26. Лікувально-оздоровчий туризм в Україні: перспективи розвитку і конкурентоспроможність URL: <https://surl.li/ompixu>
27. МКСК: Російський удар по Одесі пошкодив 19 будівель у зоні охорони ЮНЕСКО URL: <https://surl.li/uluijs>
28. Огляд туристичної галузі в Україні: виклики, нові напрямки та перспективи URL: <https://surl.lt/cjnkcm>
29. Онлайн-платформа бронювання «TourHQ» - URL: <https://www.tourhq.com/>
30. Подорожі Україною під час війни: правила безпеки. URL: <https://www.tourism.gov.ua/blog/podorozhi-ukrayinoyu-pid-chas-viyni-pravila-bezpeki>
31. Про туризм: Закон України від 15.09.1995 №324/95-ВР (із змінами та доповненнями), URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80#Text>
32. Проект «WAR TOURS, military tourism» URL: <https://wartours.in.ua/about-us>
33. Роїк О. Р., Недзвецька О. В. Шляхи розвитку туристичної сфери України у воєнний період. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Економічні науки. 2022. Випуск 46. С. 11–15.
34. Сеньків, М., & Момотюк, О. (2023). Філантуризм як сучасний тренд сталого розвитку. Економіка та суспільство, (49). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-49-12>
35. Сервісний центр “Visit Ukraine”. URL: <https://visitukraine.today/uk>

36. Скільки пам'яток культурної спадщини постраждало в Україні внаслідок агресії РФ, повідомили в МКСК. URL: <https://surli.cc/dpocru>
37. Стадіон імені Юрія Гагаріна. URL: <https://surl.lu/sjeept>
38. Сучасні різновиди туризму : підручник / Ф. Ф. Шандор, М.П. Кляп. — К. : Знання, 2013. — 334 с.
39. Тимчук, С., & Кожухівська, Р. (2023). Роль туроператорів у забезпеченні безпеки туризму та просування миру і стабільності через військовий туризм. Економіка та суспільство, (52). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-52-14>
40. Туризм у режимі відновлення: як відпочинок українців рятує економіку країни URL: <https://business.rayon.in.ua/topics/774368-turizm-u-rezhimi-vidnovlennya-yak-vidpochinok-ukraintsiv-ryatue-ekonomiku-kraini>
41. Туристичне підприємство «AAA Travel, Trip canvas». URL: <https://www.aaa.com/tripcanvas/thing-to-do/borodyanka-bucha-irpin-banksy-and-more-graffiti-tour-201254P1>
42. Туристичний барометр України 2009-2019, Київ: «НТОУ», 2020, URL: <https://nto.ua/assets/files/ntou-statistics-barometer-2019.pdf>
43. Туристичний барометр України 2020, Київ: «НТОУ», 2021, URL: <https://drive.google.com/file/d/1A7iAhbrBvBiPzfTMFkdFz9qj5m0jQ3d/view>
44. Туристичний барометр України 2021-2022, «НТОУ», 2023, URL: <https://drive.google.com/file/d/1yPpcusyi2Ev7R3cQP2gb97RyG1wyLiaM/view>
45. Туристичний портал Чернігівської області URL: <https://chernihivregion.travel/>
46. Туристичні магніти України 2024 URL: <https://www.tourism.gov.ua/blog/turistichni-magniti-ukrayini-2024>
47. Тютюнник Ю. М, Дорогань-Писаренко Л. О, Дорошенко О. О. Тенденції податкових надходжень від туристичної діяльності в Україні.

Інфраструктура ринку. 2024. № 78. С. 188-193. DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastructure78-35>

48. У 2019 році іноземні туристи залишили в Україні \$1,4 мільярда (інфографіка) URL: <https://minfin.com.ua/ua/2020/06/01/46399442/>

49. Фастовець, О. (2022). Розвиток сфери туризму Ізраїлю: досвід для України. Економіка та суспільство, (41). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-11>

50. ХОРВАТІЯ. Загальна довідка. URL: http://www.ukrexport.gov.ua/ukr/z_info/cro/1040.html

51. Ще 5 об'єктів культурної спадщини України внесено до Міжнародного списку культурних цінностей, які перебувають під посиленням захистом URL: <https://surl.li/xcejid>

52. Як війна змінила розвиток туризму у Львові: нові тенденції URL: <https://dyvys.info/2025/02/26/yak-vijna-zminyla-rozvytok-turyzmu-u-lvovi/>

53. 1482 пам'ятки культурної спадщини та 2302 об'єкти культурної інфраструктури постраждали в Україні через російську агресію. URL: <https://surl.li/rthlhhd>

54. Currie, D.; Skare, M.; Loncar, J. The Impact of War on Tourism: The Case of Croatia. In Proceedings of the Conference on Tourism Economics, Palma de Mallorca, Spain, 28–29 May 2004; pp. 1–14. URL: <https://surl.lu/tzcpsg>

55. Damaged cultural sites in Ukraine verified by UNESCO. URL: <https://www.unesco.org/en/articles/damaged-cultural-sites-ukraine-verified-unesco>

56. Global support for Ukrainian culture: The Ministry of Culture and Strategic Communications plans to establish the Ukrainian Heritage Fund to protect cultural property URL: <https://surli.cc/nnskbk>

57. Sriyantha Fernando. Managing the Post-War Tourism Development in Sri Lanka. International Journal of Business and Social Science, 2016, Vol.7, No.7, No. 11, 90-100 URL: https://ijbssnet.com/journals/Vol_7_No_11_November_2016/9.pdf

58. The Peace That Is Not: Bosnia and Herzegovina is an Egregious Example of Failures of Neoliberal Peacebuilding URL: <https://surl.li/balcif>

59. The World: A Nation Unbuilt; Where Did All That Money in Bosnia Go? URL: <https://surl.li/adiaus>

60. Tourism during the war – how Russian, Ukrainians and European tourism changed. URL: <https://surl.li/rydqvi> .

61. Tourist nights in 2022 nearly as many as in 2019 URL: <https://www.htz.hr/en-GB/press/press-releases/tourist-nights-2022-nearly-many-2019>

ДОДАТКИ

Динаміка податкових надходжень від діяльності туристичної галузі по
регіонах України, млн. грн

Область	2021	2022	2023	2024
Вінницька	27,4	23,9	29,9	41,3
Волинська	13,3	11,8	15,9	24,3
Дніпропетровська	98,4	69,5	98,1	128,8
Донецька	59,6	18,8	8,8	14,5
Житомирська	14,1	9,0	14,5	20,8
Закарпатська	59,5	72,4	94,2	130,4
Запорізька	98,6	26,2	15,2	25,8
Івано-Франківська	132,0	159,7	138,8	248,5
Київська	125,4	163,9	239,0	284,1
Кіровоградська	15,2	10,9	15,8	22,4
Луганська	9,2	1,9	0,5	0,2
Львівська	215,4	273,8	345,5	440,0
Миколаївська	45,9	14,3	21,7	25,6
Одеська	210,8	87,6	98,8	160,5
Полтавська	43,5	34,6	45,4	65,1
Рівненська	16,2	14,1	20,1	31,5
Сумська	11,4	77,3	9,8	14,1
Тернопільська	17,3	15,1	19,6	27,5
Харківська	104,8	38,9	49,6	47,7
Херсонська	58,7	10,4	1,7	3,0
Хмельницька	21,4	22,6	31,2	41,2
Черкаська	23,0	17,4	20,7	34,2

Чернівецька	18,0	20,7	28,8	39,1
Чернігівська	18,6	11,3	10,8	16,2
м.Київ	773,9	415,2	499,3	982,0

Додаток Б

Динаміка платників податків та податкових надходжень від туристичної галузі в Україні за 2021-2023 рр.

Показник	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2023 рік у % до	
				2021 р.	2022 р.
Загальна кількість платників податків	21931	18125	16465	75,1	90,8
Серед них:					
Юридичні особи	5319	4584	3580	67,3	78,1
Фізичні особи	16612	13541	12885	77,6	95,2
Податкові надходження до держбюджету, тис. грн	2231861	1551182	2049462	91,8	132,1
Податкові надходження у розрахунку на одного платника податків, тис. грн	101,8	85,6	124,5	122,3	145,4

Додаток В

Динаміка податкових надходжень від туристичної галузі України за видами діяльності

Вид діяльності	2021 р.		2022 р.		2023 р.		2024 р.	
	Сума, млн. грн	Частка, %	Сума, млн. грн	Частка, %	Сума, млн. грн	Частка, %	Сума, млн. грн	Частка, %
Готелі та подібні засоби тимчасового розміщення	1288,6	57,8	898,4	57,9	1303,6	63,6	1954,1	66,5

Інші засоби тимчасового розміщення	74,3	3,3	137,4	8,9	197,9	9,7	208,7	7,1
Туристичні оператори	259,0	11,6	167,9	108	205,8	10,1	304,7	10,4
Туристичні агентства	279,3	12,5	204,8	13,2	193,3	9,4	265,2	9,0
Засоби розміщування на період відпустки та іншого тимчасового проживання	328,2	14,7	141,2	9,1	145,9	7,1	201,1	6,8
Надання місць кемпінгам та стоянкам для житлових фургонів і причепів	2,4	0,,1	1,6	0,1	2,9	0,1	4,6	0,2

Додаток Г

Динаміка загальних інвестицій у туристичну галузь за 2018-2022 рр.

Вид економічної діяльності	2018	2019	2020	2021	2022
Інвестиції у економіку, млрд. грн.	578,7	624,0	508,2	673,9	409,7
Тимчасове розміщування, млрд грн.	1,5	1,0	0,8	1,0	0,8
Діяльність із забезпечення стравами та напроями, млрд грн.	1,2	1,8	1,1	1,7	1,4
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок, млрд. грн	3,7	4,1	2,8	4,4	2,2
надання інших видів послуг, млрд грн.	0,6	0,7	0,5	0,9	0,3
Інвестиції в туристичну сферу, млрд. грн.	39,6	34,2	26,6	37,8	30,1
Питома вага інвестицій в туристичну сферу у загальних інвестиціях, %	7	5,5	5,2	5,6	7,4

